

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристського, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ
ГАЛУЗІ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Виконала: студентка II курсу, групи МТЕ-111м
Спеціальності 242 Туризм
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма Туризмознавство

БІЛЕНКО М.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник КОРНІЄНКО О.М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**Національний університет «Запорізька політехніка»**Інститут, факультет Міжнародного туризму та економікиКафедра Туристського, готельного та ресторанного бізнесуСтупінь вищої освіти Другий (магістерський) рівеньОсвітньо-кваліфікаційний рівень магістрСпеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))**ЗАТВЕРДЖУЮ****Завідувач кафедри ТГРБ**Валентина ЗАЙЦЕВА

«___» _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТКИ**БІЛЕНКО Марії Олександрівни

(прізвище, ім'я по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Запорізькій областікерівник роботи (проекту) КОРНІЄНКО О.М., к.е.н., доцент ,

затвердженні наказом вищого навчального закладу від 09 вересня 2022 року № 286

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 01.12.2022 р.3. Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використано нормативно-правову базу України, статистичні дані Державної служби статистики, матеріали Головного управління статистики Запорізької області, аналітичні звіти, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-джерела

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретичні аспекти формування та розвитку туристичної галузі. Розділ 2. Аналіз стану туристичної галузі в Запорізькій області. Розділ 3. Перспективи розвитку туристичної галузі в Запорізькій області.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

27 таблиць, 7 рисунків

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	КОРНІЄНКО О.М., доцент каф. ТГРБ	01.09.2022	01.10.2022
2	КОРНІЄНКО О.М., доцент каф. ТГРБ	01.09.2022	20.10.2022
3	КОРНІЄНКО О.М., доцент каф. ТГРБ	01.09.2022	05.11.2022
Нормо контроль	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	01.09.2022	10.11.2022

7. Дата видачі завдання 1 вересня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	01.09.2022	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.09-10.09.2022	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	01.09-01.10.2022	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.09-11.10.2022	виконано
5	Виконання першого розділу	01.10.2022	виконано
6	Виконання другого розділу	20.10.2022	виконано
7	Виконання третього розділу	05.11.2022	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	12.11.2022	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	17.11.2022	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	22.11.2022	виконано
11	Перевірка роботи керівником	24.11.2022	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	25.11.2022	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	28.11.2022	виконано
14	Подання роботи на кафедру	01.12.2022	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	12.12.2022	виконано

Студентка

(підпис)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Марія БІЛЕНКО

(прізвище та ініціали)

Ольга КОРНІЄНКО

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Актуальність теми. У сучасному світі індустрія туризму розвивається дуже швидкими темпами. Нині туризм й відпочинок постають таким явищем, яке стало повсякденністю життя більшості населення усіх країн. Останнім часом зосереджують увагу на розвитку туристичної галузі котра буде охоплювати конкретну туристичну територію, адже це сприятиме цілісному, гармонічному та сталому розвитку всієї країни.

Запорукою туристичної привабливості регіону є успішний розвиток та використання його потенціалу. Нині постає питання у детальнішому вивченні та оцінці всіх ресурсів тих територій, котрі надають туристичні послуги, або ж тільки хочуть стати популярним туристичним напрямком у найближчій перспективі. Туризм здавна відігравав важливу роль в господарсько-економічному механізмі Запорізької області. Але наразі туристична галузь цього регіону має певну кількість проблем: низька якість наданих послуг, занедбаність культурної та туристичної інфраструктури, відсутність належної промоції туристичних ресурсів дестинації, стагнація внутрішнього туризму тощо. Отже, сучасний стан туристичної сфери Запорізького регіону потребує ґрунтовного вивчення, аналізу та розробки комплексу заходів для вирішення наявних проблем.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз сучасного стану і перспектив туристичної галузі в Запорізькій області в контексті регіонального розвитку. Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати такі **завдання**: дослідити теоретичні аспекти формування й розвитку туристичної галузі; проаналізувати сучасний стан розвитку туристичної галузі в Запорізькій області; визначити перспективи розвитку туристичної галузі в Запорізькій області.

Об'єктом дослідження є вітчизняна туристична галузь.

Предметом дослідження є процес розвитку туристичної галузі в Запорізькій області.

Методи дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема описовий, порівняльний, статистичний, аналіз і синтез, структурний та системний аналіз, метод узагальнення, метод класифікації та типології.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правова база України, статистичні дані Державної служби статистики, матеріали Головного управління статистики Запорізької області, аналітичні звіти, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-джерела, власні дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розширенні даних про туристичну галузь Запорізької області та її туристично-рекреаційний потенціал, у подальшій розробці пропозицій та програм для вдосконалення ведення туристичної діяльності та використання туристичних ресурсів з метою популяризації регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання результатів дослідження при розробці стратегій розвитку туризму обласного, районного чи міського значення. Результати дослідження також можуть бути використані для створення нових та вдосконалення існуючих туристичних продуктів (довідка впровадження №27/11 від 20 листопада 2022 р.).

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати, викладені в роботі, доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Перспективи розвитку територій: теорія і практика» (м. Харків, 18 – 19 листопада 2021 р.); учнівсько-студентській конференції «Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни» (м. Черкаси, 2 грудня 2021 р.) та Міжнародній науковій конференції студентів і молодих учених «Наука і вища освіта» (м. Запоріжжя, 10 листопада 2021 р.), за результатами яких опубліковано тези доповідей. А також результати дослідження опубліковано у наукових журналах «Інвестиції: практика та досвід» (листопад, 2022 р.) та «Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво» (№ 2, 2022 р.).

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (60 найменувань) та 4-х додатків. Загальний обсяг роботи становить 121 сторінку комп'ютерного тексту (4,38 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 105 сторінках (4,03 авт. арк.). Робота містить 27 таблиць та 7 рисунків.

АНОТАЦІЯ

Біленко М. О. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Запорізькій області. – Кваліфікаційна робота.

У роботі досліджено теоретичні аспекти формування й розвитку туристичної галузі. Визначено ресурсні складові та потенціал розвитку туристичної галузі. Охарактеризовано сучасні методи та підходи до оцінювання потенціалу туристичної галузі. Проаналізовано сучасний стан діяльності туристичної галузі Запорізької області. Запропоновано стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області.

Ключові слова: туристична галузь, потенціал, регіон, туристична діяльність, відновлення.

ANNOTATION

Bilenko M. O. The Current State and Outlook for the Development of Tourism Industry in Zaporizhzhia Region. – Qualifying work.

The theoretical components of the formation and development of the tourism industry in the region are investigated in the work. The resource components and development potential of the tourism industry are determined. Modern methods and approaches to assessing the potential of the tourism industry are characterized. The current state of activity of the tourism industry in the Zaporizhzhia region is analyzed. Strategic directions for the development of the tourism industry in the Zaporizhzhia region are proposed.

Keywords: tourist industry, potential, region, tourist activity, recovery.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

га – гектар

див. рис. – дивитися рисунок

див. табл. – дивитися таблицю

ін. – інше

км – кілометр

мм – міліметр

м/с – метр на секунду

макс. – максимальний

млн. грн. – мільйон гривень

млрд. дол. – мільярд доларів

од. – одиниць

ООН – організація об'єднаних націй

ПДВ – податок на додану вартість

ПЗФ – природо-заповідний фонд

р. – рік

СОТ – світова організація торгівлі

ст. – сторіччя

тис. грн. – тисяч гривень

тис. км² – тисяч квадратних кілометрів

т. ч. – у тому числі

хв. – хвилина

ЮНВТО – Всесвітня туристична організація

COVID-19 – коронавірусна інфекція

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	14
1.1. Туристична галузь як складова економічного комплексу	14
1.2. Ресурсні складові та потенціал розвитку туристичного галузі	18
1.3. Сучасні методи та підходи до оцінювання потенціалу туристичної галузі регіону	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ	38
2.1. Аналіз потенціалу розвитку туристичної галузі в Запорізькій області	38
2.2. Сучасний стан розвитку туристичної галузі в Запорізькій області	59
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ	79
3.1. Стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області	79
3.2. Перспективи післявоєнного відновлення туристичної галузі в Запорізькій області	84
ВИСНОВКИ	102
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	106
ДОДАТКИ	113
Додаток А	114
Додаток Б	116
Додаток В	118
Додаток Г	121

ВСТУП

Туристична галузь та рекреація у сучасному світі є одним з різновидів економічної діяльності, що розвивається надзвичайно швидко, лишаючи позаду безліч інших галузей. В тих країнах, де туризму надається найбільша перевага, сфера туристичних послуг розкручується в першу чергу. Тож аби стати пріоритетною сферою у розвитку держави, туризм повинен мати необхідний для цього набір туристично-рекреаційних складових, які повинні бути для туристів головною ціллю подорожі. Сьогодні зосереджують увагу саме на розвитку регіонального туризму, оскільки розвиненість цієї галузі економіки перш за все пов'язана з необхідністю забезпечення дієвої системи управління туристичною діяльністю саме на регіональному рівні. Одночасно з цим, розвиток туристичної індустрії є важливим чинником не тільки економічного, а й соціального та культурного характеру регіону.

Регіони України мають чималі можливості у галузі туризму й рекреації, ефективне використання яких може призвести не тільки до значного зросту та відродження туристично-рекреаційних територій, а й сприяти розвитку всієї національної економіки.

Актуальним є дослідження регіональної специфіки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області, а саме аналіз її сучасного стану та ресурсних складових, що дасть чітке розуміння перспектив використання наявних можливостей для підвищення туристичної привабливості регіону. Адже всі ресурси, котрі має Запорізька область, створять плацдарм для її розвитку як кластеру багатьох видів туризму національного та міжнародного рівня. Проте туристична галузь цієї дестинації має низку проблем, серед яких: низька якість послуг, що надаються; занедбаність культурної та туристичної інфраструктури; неналежне просування туристичних ресурсів місцевості; стагнація внутрішнього туризму тощо. Туристичний потік області наразі сезонний, стихійний та некерований. Натомість стан, напрями та перспективи розвитку інших видів туризму ще не досліджувалися

професійно, про що свідчить відсутність певних фахових звітів. Нестача достеменних досліджень призводить до неефективного застосування туристично-рекреаційного потенціалу, до відсутності інструментів промоції та конкурентоспроможних туристичних продуктів, які б могли продовжити сезон та покращити імідж Запорізької області.

Дослідженням проблемних питань щодо перспектив розвитку туристичної галузі займається багато вчених, праці яких висвітлено у даній роботі. Серед них: О. О. Бейдик, І. М. Волошин, В. М. Зайцева, В. Ф. Кифяк, О. М. Корнієнко, Л. Г. Мельник, С. П. Кузик, О. О. Самко, Н. В. Святохо, А. А. Теребух, Т. В. Шелеметьєва та ін.

Метою роботи є аналіз сучасного стану і перспектив туристичної галузі в Запорізькій області в контексті регіонального розвитку.

Для досягнення поставленої мети в роботі необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити теоретичні аспекти формування та розвитку туристичної галузі;
- проаналізувати сучасний стан розвитку туристичної галузі в Запорізькій області;
- визначити перспективи розвитку туристичної галузі в Запорізькій області.

Об'єктом дослідження є вітчизняна туристична галузь.

Предметом дослідження є процес розвитку туристичної галузі в Запорізькій області.

Джерелами інформації для написання роботи слугували: нормативно-правова база України, статистичні дані Державної служби статистики, матеріали Головного управління статистики Запорізької області, аналітичні звіти, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-джерела, власні дослідження.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань під час

написання роботи було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: описовий, що передбачає узагальнення зібраного матеріалу; порівняльний – для визначення спільних та відмінних ознак ресурсних складових туристичної галузі; статистичний – для визначення впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на туристичну діяльність; аналіз і синтез, що передбачає розподіл досліджуваних об'єктів на складові, властивості та об'єднання їх під час вирішення завдань; структурний та системний аналіз – для розгляду проблем туристичної галузі; метод узагальнення, класифікації та типології – для розкриття потенціалу туристичної галузі в регіоні та групування його ресурсних складових.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розширенні даних про туристичну галузь Запорізької області та її ресурсний потенціал, а також у подальшій розробці пропозицій та програм для покращення реалізації туристичної діяльності та використання туристичних ресурсів з метою популяризації регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання результатів дослідження при розробці стратегій розвитку туризму обласного, районного чи міського значення. Результати дослідження також можуть бути використані для створення нових та вдосконалення існуючих туристичних продуктів (довідка впровадження №27/11 від 20 листопада 2022 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати, викладені в роботі, доповідалися й обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Перспективи розвитку територій: теорія і практика» (м. Харків, 18 – 19 листопада 2021 р.); учнівсько-студентській конференції «Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни» (м. Черкаси, 2 грудня 2021 р.) та Міжнародній науковій конференції студентів і молодих учених «Наука і вища освіта» (м. Запоріжжя, 10 листопада 2021 р.), за результатами яких опубліковано тези доповідей. А також результати дослідження опубліковано

у наукових журналах «Інвестиції: практика та досвід» (листопад, 2022 р.) та «Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво» (№2, 2022 р.).

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань та додатків. Загальний обсяг роботи складає 121 сторінку друкованого тексту (4,38 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 105 сторінках (4,03 авт. арк.), включаючи 27 таблиць, 7 рисунків. Перелік посилань містить 60 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Туристична галузь як складова економічного комплексу

Сьогодні туризм є комплексним різновидом, що існує між різними сферами, сприяє вирішенню соціально-економічних, політичних, екологічних питань.

Процес розвитку туризму особливо нагальний для економіки країни, адже за рахунок туристичної галузі можна покращити соціальну та економічну ситуацію в цілому, оскільки саме завдяки її різностороннім функціям діяльності підвищується рівень доходів та зростають показники господарювання багатьох сфер економічної зайнятості. Так, завдяки галузі туризму підтримується близько 50 споріднених, на одного туриста може працювати 10 осіб, а організація одного робочого місця в туризмі вийде в 20 разів дешевше, ніж у промисловості [58].

Сьогочасний туризм – сфера соціально-економічної групи, котра в багатьох країнах світу стала галуззю бурхливого розквіту. Зараз кожне сьоме робоче місце відводиться туристичній індустрії.

За аналітичними показниками світової організації торгівлі (СОТ), у 2020 році кількість міжнародних туристичних подорожей складає 1,6 млрд., що втричі перевищує їх кількість у 2000 р. Витрати туристів кожного дня, без урахування авіатранспорту, сягають 5 млрд. доларів за добу.

Вивчення дії туристичної галузі на економіку країни вказує на необхідність її розвитку на світовому економічному рівні, в межах країни та безпосередньо регіонів. Дослідження на цю тему регулярно проводяться міжнародними та вітчизняними фахівцями, але вони дещо відрізняються через протилежні точки зору.

Одним з перших дав визначення поняттю «туризм» австрійський економіст Герман фон Шуллерд у 1910 р. Він пояснював його як «загальну

суму дій, переважно економічної сутності, що мають безпосереднє відношення до в'їзду, проживання та пересування іноземців всередині і за межами певної держави, міста або регіону».

У 1954 році ООН охарактеризувала термін «туризм» як відпочинок, котрий має вплив на розвиток фізичних властивостей людини, поліпшення здоров'я, поза місцем постійного проживання.

Підґрунтям новітнього визначення туризму, який визнано на Конференції ООН з туризму і міжнародних подорожей (Рим, 1963 р.), затверджено Гаазькою декларацією з туризму (1989 р.) та конференцією ЮНВТО зі статистики подорожей і туризму (Оттава, 1991 р.) є вид діяльності, який має найбільш важливе значення для сучасного суспільства, ставши вагомою формою користування вільним часом та основним інструментом політичних, економічних, культурних та міжособистісних відносин.

Статистична комісія ООН 1993 року визначила туризм як дії подорожуючих людей, котрі перебувають в місцевості поза межами свого звичного середовища періодом до одного року з різними цілями [26].

Індустрія туризму в Україні як елемент економіки здійснює ряд соціально важливих функцій: духовну, рекреаційну, медико-біологічну (лікування й оздоровлення в санаторно-курортних закладах, усунення психологічної та фізичної втоми людей), культурно-соціальну, екологічну, виховну (необхідність у пізнанні світу й навколишнього середовища, а також своєї ролі в ньому). Отже, туризм є такою формою відпочинку, що сприяє відновленню трудових ресурсів і працездатності, зараджує розумному використанню неробочого часу, відіграє важливу роль у діяльності громадян та покращенні їх рівня життя, сприяє поновленню соціально-економічної інфраструктури та міжрегіональної і міждержавної співпраці, вважається екологічно нешкідливою для людських сфер діяльності.

Стратегічні завдання та спрямування розвитку індустрії туризму:

1. Виготовлення та продаж туристичних послуг, у тому числі тісно

пов'язаних продуктів за умови дієвої маркетингової організації.

2. Збереження навколишнього середовища та культурно-історичного надбання, що вважається основою матеріального туристичного потенціалу і становить характерну нішу діяльності.

3. Отримання статусу галузі, яка створює робочі місця за низьких витрат і забезпечує високу продуктивність, а також допомагає швидкій окупності інвестицій.

4. Гарантування великої конкурентної переваги в процесах інтеграції та глобалізації.

5. Синергетичний зв'язок між усіма видами людської діяльності, особливо регіонального обсягу.

Отож туризм має вагоме значення у суспільстві та є важливою складовою суміжних галузей: транспортної інфраструктури, готельного та ресторанного господарства, сфери послуг, торгівлі, реалізації сувенірної продукції, зв'язку, банківського сектору, будівництва тощо. Проте зараз туристична інфраструктура має рівень занепаду, а якість надання споживчих послуг є незадовільною.

В економічному спектрі країн та окремих їх територій зосереджується велика увага на туристичній галузі задля того, аби забезпечити вигідне та раціональне користування природними, екологічними, історико-культурними, пізнавальними, інформаційними ресурсами зі збереженням їх початкових властивостей [38].

В українській науковій праці М. Мальської представлено організаційно-економічне ставлення до аналізування розвитку туристичної галузі областей. Вона аргументує суб'єкти туристичного розвитку в категорії «просторова система послуг».

Дослідник тлумачить просторову систему послуг як «сегмент економічного простору, виокремлений на основі функціональних взаємозв'язків, що налагоджуються не тільки між виробниками, а й споживачами послуг різного виду і ступеня періодичності» [24].

За її судженнями, метою створення такої системи є «розвиток і структуризація економічного середовища з урахуванням не лише розміщення суб'єктів, а й зв'язків між ними. А об'єктивною базою генерування є екістична система конкретного регіону» [24, с. 25].

У більш широкому міркуванні туристична галузь визначається розгалуженим комплексом, що включає виконання його провідними суб'єктами (банки, страхові, транспортні компанії, підприємства громадського харчування й розміщення тощо) різного роду економічної діяльності (фінанси, маркетинг, інформаційне забезпечення, страхування, послуги з розміщення та харчування, оздоровчі послуги тощо) для задоволення потреб мандрівників у відпочинку, розвагах, послугах першої необхідності та ін. [25].

М. Жукова вважає, що під «індустрією туризму» треба розуміти «колегіальність» регіонально відокремлених і самостійних туристичних господарських одиниць, які мають необхідну матеріально-технічну базу та зосереджуються на виробництві та реалізації послуг і товарів туристичного призначення, унітарних за своєю діяльністю.

При цьому вчений вважає, що туризм слід розглядати як об'ємний та незалежний міжгалузевий господарський комплекс національної економіки, адже туристична сфера, поєднуючи усі інші, охоплює не звичну вертикальну площину, а весь горизонтальний простір, що містить в собі організації для зайнятості у різноманітних галузях.

Науковець І. Давиденко вважає, що туристична галузь має окремий суб'єкт у процесі свого розвитку – рекреаційну систему. Вона пояснює її як непросте, частково не підпорядковане творіння, що формується із закладів вироблення рекреаційного продукту і включає ряд підсистем: рекреаційні комплекси для відпочинку, природні комплекси, матеріально-технічну базу, рекреаційну та допоміжну інфраструктуру, персонал для обслуговування туристів, управлінські органи.

Дослідник також вважає, що призначення рекреаційної системи в

окремих регіонах полягає в тому, що вона поєднує в собі економічно-соціальні та екологічні сторони, споріднена до багатьох видів діяльності в економіці та має прямий і опосередкований вплив на вдосконалення економіки регіону [10].

1.2. Ресурсні складові та потенціал розвитку туристичного галузі

Бурхливий розвиток соціально-економічних процесів людства, зміцнення міжнародних та комерційних відносин, підвищення рівня життя та необхідність збільшення тривалості відпочинку, зростання рекреаційних, культурних потреб туристів, а також безліч туристичних запасів України ставлять для науковців завдання проводити вагомі дослідження туристично-рекреаційної діяльності. Початковим етапом цього виступає дослідження наявного потенціалу регіонів, за допомогою якого формуються конкурентні переваги території, яка зі свого боку має здатність до обслуговування туристичних ринків.

Під поняттям «потенціал» (від лат. *potencial* — міць, сила) у сучасній літературі розуміють можливості, сукупність резервів, запасів і ресурсів, які можна використати з будь-якою метою [8].

Потенціал має кілька виявів, котрі разом виражають його суть:

- визначає схильність до всіх видів діяльності й досягнення цілей;
- показує ступінь практичного використання, а також застосування наявних можливостей;
- потенціал є ресурсом для розвитку чого-небудь в майбутньому, в процесі якого створюються нові можливості [30].

Дослідженню проблеми щодо визначення «потенціалу» присвячені праці багатьох авторів, найцікавішими серед них є роботи В. М. Архангельського, А. В. Дроздова, А. І. Ейтингона, Н. Т. Ігнатенко, Н. В. Моралевої, С. І. Дорогунцова та ін. Однак, різні погляди авторів продукують безліч спірних питань і протиріч, як на рівні самого поняття, так

і на підходах до його визначення.

Через потужний розвиток туристичної діяльності здійснюється генерування, роз'яснення та вдосконалення системи термінів, які стосуються туристичної сфери. Для початку треба сказати, чим загалом відрізняється рекреація і туризм. Рекреація – це поновлення духовних та фізичних сил людини поза місцем постійного проживання, у природно-заповідних місцях, що реалізується за допомогою оздоровлення, культурного, пізнавального відпочинку тощо [2].

Туризм, згідно з законодавством України, це: «тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає».

Таким чином, «відпочинок» і «туризм» дещо відрізняються один від одного своїм тлумаченням: рекреація містить короткотривалий відпочинок, тоді як туризму притаманна зміна постійного оточення, типового образу життя. Під час рекреації людина прагне відновити свої сили та досягти працездатного стану організму. Туризм виступає лише формою та елементом відпочинку [28].

Ресурси, їх структура, розмір та збалансованість є важливими факторами для розвитку туризму та рекреації. Туристично-рекреаційний потенціал є доволі широким поняттям, яке містить багато формулювань, що описують туристичну привабливість конкретної території. Потенціал у туризмі – це цілий ряд пов'язаних між собою природних і матеріальних методів, котрі здатні виробляти продукт. Щоразу збільшуючи кількість ресурсів регіон має всі шанси до зростання потенціалу туристичної галузі.

Спочатку науковці використовували лише визначення «рекреаційний». Рекреаційним потенціалом називають сукупність можливостей соціальних, історико-культурних, природних елементів певної місцевості, що сприяють організації рекреаційного відпочинку.

О. О. Любіцева [23] трактує поняття «туристичні ресурси» як природні

елементи, явища, події, об'єкти історії та культури, які можуть бути використаними під час формування та «відпускання» туристичного продукту. Туристичні ресурси – це один з найважливіших активів туристично-рекреаційного потенціалу певної місцевості, яка входить до комплектації туристичного продукту. Вони є частиною мотиваційної підстави для підбору туристичних послуг. У роботі О. О. Любіцевої також наголошено, що практично всі умови та ресурси певної дестинації за відповідних умов, можуть бути залученими до туристичної діяльності.

В законі України «Про туризм» значення «туристичні ресурси» звучить так: «...пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням обкатів державної, комунальної чи приватної власності» [1].

За визначенням українського географа М. П. Крачило, рекреаційні ресурси – це предмети та явища природного й антропогенного походження, які є придатними для здійснення активного відпочинку, сприяють поліпшенню працездатності, відновленню фізичних та духовних сил людини.

На сьогоднішній день науковці та експерти туристичної галузі поєднують обидві сторони діяльності та вживають поняття у комплексі [20].

Туристично-рекреаційний потенціал є одним з найуживаніших понять у галузі туризмознавства, але проблема визначення сутності цього поняття актуальна і сьогодні. Вивчення туристичного потенціалу регіону показані у роботах вітчизняних та іноземних авторів: М. П. Бутко, І. В. Бережної, С. В. Дутчак, Є. П. Крупочкіної, М. А. Лось, Н. В. Святохо, А. А. Тельцової, Н. В. Шабалінової [8].

У праці Н. В. Шабалінової [8] дається таке визначення туристично-рекреаційного потенціалу: «...сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності».

Найбільш ґрунтовним є підхід вченого Н. В. Святохо, за словами якого, туристично-рекреаційний потенціал певного регіону розглядається як

сполучення чотирьох найголовніших складових: природно-ресурсний, історико-культурний, економічний, соціальний, котрі мають спільне відношення [8].

Природно-ресурсний компонент – властивості природної системи успішно та без ризику самоушкодження застосовуватись у туристично-рекреаційній діяльності.

Історико-культурна складова окреслює можливості для розвитку туристичної діяльності за допомогою історико-культурної спадщини певного регіону.

Економічний компонент – є складовою частиною економічного потенціалу регіону, що характеризує потужність місцевості виробляти та просувати туристичні продукти. Сюди відноситься вклад інвестицій, сукупність туристичної інфраструктури, інформаційні можливості, управлінські процедури [27].

Соціальна складова характеризує забезпеченість регіону робочою силою для надання туристичних послуг.

Відрізняються від попередніх вчених думки Н. В. Корж і Д. І. Басюк у роботі «Управління туристичними дестинаціями» [13], котрі зауважують на таких складових системи забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу, як: ресурсні можливості, трудові кадри, фінансування, маркетингова компанія, інноваційні технології.

Французький економіст П. Дефер не відносить до ресурсів туризму приміщення для обслуговування, адже заклади лише дозволяють користуватися ресурсами, але окремо вони не є метою подорожей. Він пропонує інший поділ ресурсних можливостей, який виглядає наступним чином:

- гідром – ресурси, що мають у своєму складі водні об’єкти;
- фітом – природні ресурси, до складу яких входить земля (ліси, гори, національні парки);
- літом – охоплює все, що створюється руками людини та приваблює

туриста: не тільки архітектура, а й прості житла, етнографічні села, аеропорти, обсерваторії тощо.

– антропом – до нього належать всі види діяльності людини, які можуть зацікавити туриста, незалежно від місця розташування. Елементами є сама людина, давні форми діяльності предків, звичаї, традиції, музика [8].

Однією з нових та найпоширеніших класифікацій є наступна (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1 – Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів

Природні ресурси є основними для розквіту туризму та мають для нього також важливе економічне значення. Їх розрізняють за такими групами:

1. За походженням:

- ресурси неживої природи (наприклад кліматичні);
- ресурси живої природи (флоро-фауністичні);
- такі, що є місцем привабливості (територія, місцина).

2. За різновидами рекреаційного споживання: штучні води з

мінеральними родовищами, грязьові джерела, лісові запаси.

3. За стрімкістю споживання ресурсів:

- вичерпні (грязі, води з мінімальним вмістом солі, рослинність тощо);
- невичерпні (сонячна енергія).

4. За можливістю самостійного відродження (прикладом може виступати ліс).

Вирізняють природні ресурси також за характером приєднання їх у туристичну діяльність [13]. Наприклад, такими ресурсами можуть виступати ті, які сприймаються лише очима (пейзажі чи ландшафт) та ті, які прямо залучені в діяльність галузі.

Історико-культурні ресурси регіону – це надбана спадщина пам'яток історії, матеріальної та духовної культури певної території, які були утворені протягом всього періоду історичного розвитку.

Окрім вищезгаданих пам'ятників історії, археології, витворів мистецтва до них відносяться пізнавальні (наприклад, місця, пов'язані з життям видатних людей), етнографічні (традиції, національна кухня), подієві (свята і фестивалі присвячені історичним подіям).

З-поміж соціально-економічних ресурсів інформаційні можливості виділяють окремо [45]. Це певні види інформаційних повідомлень про конкретний об'єкт чи місцевість, що використовуються безпосередньо під час подорожі або екскурсійного обслуговування.

Туристично-рекреаційний потенціал є більш значущим поняттям, аніж туристично-рекреаційні ресурси. Адже для здійснення туристичної діяльності та влаштування відпочинку мати гарні кліматичні умови, декілька пляжів та пам'яток культури замало. Тож, як висновок зі сказаного раніше, потенціал є сукупністю не лише природних ресурсів, а й транспортних, інфраструктурних, інформаційних систем, завдяки яким взагалі можуть існувати певні різновиди туризму.

Рекреаційно-туристичний потенціал регіону має певні ознаки, за якими визначається придатність території для туристичної діяльності. Його

окреслюють за:

- за природними складниками, що являють собою базу для розвитку туризму. Це і комфортні кліматичні умови, і гідрологічні ресурси, і привабливість ландшафтних будов, а також екологічний стан навколишнього середовища;
- за соціальною та історичною цінністю, що була сформована відбитками діяльності попередніх поколінь, у виді пам'ятників культури;
- за трудовими резервами, які визначаються кількістю робочих кадрів та якістю обслуговування ними;
- відповідно до виробничого потенціалу, який характеризує господарський осередок функціонування рекреаційного господарювання, гарантує якісну матеріально-технічну базу та об'єкти інфраструктури галузі;
- за образом території в уявленнях та враженнях туристів [8].

На зростанні інтересу та потреб суспільства зароджується туристичний ринок. Він є сферою задоволення потреб туристів в тих послугах, що пов'язані з подорожами та відпочинком. Туристичний ринок формується при одночасному об'єднанні туристичних ресурсів, продуцентів та посередників діяльності та споживачів, що безпосередньо користуються пропонованими послугами та прямують до місця знаходження туристично-рекреаційних ресурсів. Різноманітні види ресурсів забезпечують умови для формування пропозицій та попиту в туризмі. Видами туризму, що здійснюються за допомогою існування туристично-рекреаційних ресурсів, є: культурний, рекреаційний, лікувально-оздоровчий, спортивний, екстремальний, паломницький, водний, зелений та ін. Отже, й сам потенціал ринку, звичайно, відрізняється за видами туризму.

Окрім зазначених вище умов утворення туристичного ринку існують інші. Український вчений В. Ф. Кифяк подає наступний їх перелік:

- демографічні процеси;
- матеріальне та соціальне забезпечення мешканців;
- освітній рівень громадян;

- тривалість відпусток;
- зайнятість населення;
- інші.

Беручи до уваги окремі поодинокі регіони, відносно однорідної території, швейцарські експерти запропонували такий список чинників формування ринку туристичних послуг у регіоні:

- приміські перевезення транспортом;
- транспортні засоби для експлуатації на місці;
- спосіб надання та ступінь затишку житлових місць;
- проміжок часу, відведений для відпочинку та рекреації;
- маршрут поїздки, дистанція між зупинками;
- дані щодо мобільності серед населення та туристичних ресурсів [37].

Та найважливішого значення для туриста мають особливі фактори туристичного продукту та їх відмінності на регіональному рівні, що найбільше закріплюються на конкретній території та визначають її привабливість. Це дасть змогу будь-якому регіону виділитися з-поміж інших та бути конкурентоспроможним.

Суттєву дію на розвиток туристично-рекреаційних ресурсів здійснює сезонність, тому дослідження факторів впливу на них необхідно проводити з врахуванням розквіту ресурсних можливостей в певну пору року.

Ще одними чинниками можуть бути такі, що впливають на ресурсний потенціал іноді або весь час, тому серед них виділяють фактори впливу постійного та ситуаційного. До першого відносяться екологічні аспекти глобального рівня, до другого можна віднести сезонність, адже цей фактор повторюється періодично [25].

Згідно проведеного аналізу можна стверджувати, що класифікація туристично-рекреаційного потенціалу та виявлення факторів впливу на формування ринку туристичних послуг (маючи всі необхідні ресурсні запаси), допоможуть в подальшому дослідженні та виборі методики оцінювання потенціалу територій, а також у виробленні стратегічних планів

розвитку туристичної діяльності окремих регіонів.

1.3. Сучасні методи та підходи до оцінювання потенціалу туристичної галузі регіону

За останній час актуальною стала проблема теоретичної оцінки зон відпочинку, що обговорюється у приватній літературі та вивчається різними групами спеціалістів: географами, експертами в галузі туризму та менеджменту, психологами та ін. Питання, що пов'язані з оцінюванням природних та інших туристичних ресурсів, розкриті у працях О. О. Бейдика, І. М. Волошина, В. Ф. Кифяка, Л. Г. Мельника, С. П. Кузика, О. О. Самко, Н. В. Святохо, А. А. Терехуха, О. М. Корнієнко та ін. Втім, поки що не розроблено загальноприйнятих комплексних методів оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій. Більшість досліджень, що існують, присвячені оцінці його складових – природних ресурсів чи культурно-історичних [8]. На думку фахівців саме це може бути однією з причин неефективної та абстрактної характеристики туристичного потенціалу України. Відсутній також повноцінний кадастр з відомостями про рекреаційні ресурси областей.

Під оцінкою туристично-рекреаційних ресурсів розуміються послідовні кроки визначення якостей того чи іншого об'єкту відповідно до методів їх використання з метою задоволення потреб туристів та суб'єктів туристичної діяльності. Предметом оцінки є взаємний зв'язок об'єкта і суб'єкта [29].

Оцінка туристичних та рекреаційних ресурсів є важливою мотиваційною умовою для планування туризму на регіональному та національному рівнях, систематизації господарської діяльності туристичних комплексів.

Без відповідної системи оцінювання розробка конкретних програм розвитку туризму значно ускладнюється, а також стає неможливим ефективний розвиток, використання ресурсів, їх охорона. Загалом, оцінка

туристично-рекреаційних об'єктів і місць їх розташування є дуже важливим процесом управління туризмом, контролювання соціально-економічних та екологічних наслідків користування ресурсами [8].

Для реалізації оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону обирають відповідний перелік ознак. Відібрана система таких показників має сприяти вирішенню надалі таких завдань:

- підвищити дієвість користування туристично-рекреаційним потенціалом;
- допомогти у плануванні розквіту галузі туризму й рекреації;
- зараджувати прийняття управлінських рішень щодо придатності застосування території в туристично-рекреаційних цілях [10].

Більш обширно висвітлюють задачі оцінки туристично-рекреаційного потенціалу у своїх роботах Т. В. Шелемєтьєва та О. М. Корнієнко [35, 15], наголошуючи на необхідності визначення суб'єктів оцінювання і для яких цілей воно відбувається (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Головні завдання оцінки туристично-рекреаційних ресурсів
[35, с. 189]

Ініціатор	Завдання оцінювання
Органи державної влади	– продуктивне використання території; – забезпечення сталого розвитку туристичної галузі; – розробка перспективної стратегії розвитку туризму в Україні з метою зростання туристичного іміджу країни
Регіональні та місцеві органи влади, самоврядування	– збільшення туристичного потоку; – активізація підприємницької та господарської діяльності (створення нових робочих місць); – збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету; – розробка конкретного плану заходів для кожного конкретного регіону

Продовження таблиці 1.1

Ініціатор	Завдання оцінювання
Інвестори	– вибір об'єктів інвестування; – будівництво і реконструкція готелів та інших об'єктів туристичної інфраструктури; – діяльність туристичних агентів і операторів
Власники ресурсів	– визначення перспектив використання у туристичній галузі; – формування окремого туристичного продукту
Туристичні оператори	– розробка, просування, і реалізація нового туристичного продукту; – складання маршрутів та перспективних програм обслуговування

Як було сказано раніше, для того, аби провести оцінку туристично-рекреаційного потенціалу DESTИНАЦІЇ треба визначитись з певними показниками, які його характеризують та за якими може відбуватися оцінювання.

Індикатори для оцінки ресурсних компонентів можуть включати:

- можливості природних туристичних ресурсів за окремими рангами;
- рівень опанування об'єктів природи;
- місткість території як рекреаційної зони;
- здатність природних ресурсів довго зберігати свої властивості;
- розмаїтість історико-культурних забудов на території;
- архітектурна, історична цінність споруджень;
- тривалість часу для обстеження територій;
- сьогочасне положення та рівень збереження історико-культурних ресурсів [35].

Для оцінки економічних складових туристично-рекреаційного потенціалу виділяють такі показники:

- резерви засобів розміщення для туристів у регіоні;
- кількість ресторанних закладів та місць у них;
- рівень інформаційних послуг регіону;
- якість подання інформації та технологізації;

- державні доплати для галузі туризму;
- бюджетне фінансування для покращення якості обслуговування;
- інвестиційна політика щодо розвитку туризму та рекреації;
- інвестування задля реконструкції інфраструктури.

Стосовно оцінювання соціальної складової частини використовують:

- кількість штатних працівників у галузі;
- перелік навчальних закладів, що займаються підготовкою фахівців з туризму.

Такі показники дають не кінцеву оцінку туристично-рекреаційного потенціалу, вони передують більш детальному оцінюванню за різними типами ресурсів. Проте показують наявність або відсутність, достатність чи брак запасів для формування туристичного продукту [35].

Оцінці зазвичай підлягають:

- рельєф території;
- кліматичні умови;
- водні об'єкти (у т.ч. штучні водойми);
- рослинність;
- доступність транспортних мереж;
- інфраструктура для проведення рекреаційної діяльності.

Оцінка таких туристично-рекреаційних ресурсів реалізується за кількома блоками параметрів. Вони в свою чергу спеціально підібрані для певного виду рекреації та відпочинку.

Рекреаційні ресурси визначаються на підставі кількісних і якісних показників. Важливим моментом під час кількісного оцінювання є розробка рейтингових (оцінних) шкал, проте не всі дослідники цього питання визнають такий спосіб [15]. Найбільш вживаними є шкали від 3 до 7 ступенів, де найкращі умови оцінюються найвищим балом. З метою об'єднання результатів оцінювання й виключення суб'єктивної думки треба брати щонайменше суму з трьох кращих попередніх показників і ґрунтуючись на їх середньому значенні проводити бальну оцінку.

Якісні та кількісні показники є базою для групування й класифікації природних ресурсів. Водночас оцінні дані повинні порівнюватися.

Для оцінювання ресурсів використовують також словесний та ціновий метод оцінки [33].

У процесі дослідження було визначено, що туристично-рекреаційні ресурси можуть оцінюватися за допомогою наступних методів:

1. Описовий (простий опис). Систематичний емпіричний опис території, а також теоретичне узагальнення взятого матеріалу, а саме систематизація, освітлення та зведення теорії.

2. Метод класифікації та типології. Спосіб класифікації – це угруповання об'єктів за кількісними даними, метод типології – за якісними. Класифікація відбувається за конкретними ознаками, а типологія – за сукупністю цих ознак.

3. Систематизація інформації. Сюди відноситься таксономія та районування. Таксономія – це спосіб класифікації, що складається з ієрархічного та порівняльного поділу регіонів на супідрядні одиниці (таксони), що взаємопов'язані з властивостями й ознаками, завдяки чому відносяться до відповідної таксономічної категорії. Районування – прийом упорядкування територіальних систем. Саме такий метод є більш уживаним, тому що оцінка туристично-рекреаційних ресурсів частіше здійснюється на окремих районах. Методів районування є багато, основні з них: статистичний, математичний, картографічний, комплексний.

4. Метод порівняння – є різновидом емпіричних досліджень (створених на основі реальних та перевірених даних), що покликаний встановити спільні та відмінні ознаки об'єктів чи явищ.

5. Історико-географічний – метод для аналізу складних об'єктів, що знаходяться у процесі розвитку. Предметом дослідження в даному випадку стає історія певного ресурсу. У такий спосіб досліджується процес появи, становлення й розвитку подій для визначення внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

6. Картографічний метод. Основою такого методу є карта, якою користуються учні, фахівці та туристи, як джерелом інформації про туристичні ресурси місцевості [15].

7. Кількісні методи. За допомогою них можна надавати кількісну характеристику ресурсів, розкривати статистичні взаємозв'язки між ними, вдосконалювати загальні показники туристичної сфери та прийоми для класифікації тощо.

8. Статистичний аналіз – аналізування кількісної оцінки статистичних залежностей. Для цього застосовують такі способи: дисперсійний, кореляційний, регресійний, коваріаційний.

9. Балансовий метод. Становить собою набір математичних засобів для дослідження процесів роботи та розвитку складних систем туризму. Даний метод працює на основі кількісного порівняння залежних один від одного показників соціально-економічної та туристичної діяльності, зокрема виробництва й споживання.

10. Системний аналіз. Під ним розуміється набір методів для означення складних систем, що у свою чергу є сукупністю взаємодіючих елементів. Саме такий спосіб є основою для надання інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території.

11. Метод моделювання – процес створення, вивчення і використання моделей. Модель являє собою матеріальну копію досліджуваного об'єкта. Проте такий метод застосовується досить обмежено, адже туристичні явища є досить динамічними й невідчутними, а моделювання ресурсів та систем – складним процесом [33].

Оцінка ресурсів може бути диференційною або інтегральною. Кожному ресурсу та його властивостям в межах області чи загалом країни, дається диференційна оцінка. Інтегральний показник дається певній місцині регіону, що характеризується однорідністю і набором окремих ресурсів розділених відповідно до її кордонів. Диференційована оцінка дає змогу визначити обсяг розвитку якогось виду туризму й рекреації, основою якого є відповідний

йому ресурс. Інтегральна оцінка допомагає з визначенням найкращого «симбіозу» для різних видів туризму та відпочинку на певній місцевості, дізнатися, які можуть бути наслідки навантаження на ландшафт та встановити певні обмеження для діяльності.

З метою аналізу туристичного потенціалу має місце порівняльна оцінка. Її використовують оцінюючи повний набір ресурсів, користуючись бальною системою для кінцевої оцінки, відзначаючи чіткі територіальні межі для порівняння [15].

Оцінка туристично-рекреаційних об'єктів це складний процес дослідження та має проводитись поетапно. В загальному вигляді послідовність оцінення виглядає так:

1. Перший етап передбачає виявлення меж та властивостей того ресурсу, який буде оцінюватись – тобто визначення з «об'єктом оцінки».

2. Знаходження «суб'єкта оцінки», з чиеї позиції буде проводитись оцінювання. У ролі суб'єкта можуть бути різноманітні види туристично-рекреаційної діяльності та занять, а також самі туристи.

3. На третьому етапі формуються фактори та умови, які є досить важливими для порівняльного аналізу згідно з метою оцінки. У більшості випадків список критеріїв створюється на основі аналізу проблеми, яку потрібно вирішити, і неофіційних думок дослідників.

4. Четвертий етап характеризується збором інформації, яка знадобиться для оцінки ресурсів.

5. Зібрання критеріїв в єдину систему вимірювання. Для цього використовують шкали оцінювання, послідовне розміщення, нормування тощо.

6. Знаходження способів згрупування показників в приватні чи інтегральні оцінки туристично-рекреаційного потенціалу [33].

7. На сьомому етапі перевіряють та коректують результати за необхідності.

8. Визначення співвідношення та роз'яснення результатів.

Географ та професор О. О. Бейдик зробив інтегральну оцінку природно-антропогенних туристичних запасів України та створив на основі цього рейтинг рекреаційних ресурсів українських регіонів. Згодом цю роботу взяли до уваги при створенні Стратегії сталого розвитку туризму і курортів України [6].

О. О. Бейдиком та іншими вченими було використано також методику бальної оцінки ресурсів, проте оригіналом роботи над застосуванням такого способу вважається праця Д. Л. Арманди.

Професор А. А. Терехов наголошує, що при аналізі туристично-рекреаційного потенціалу треба використовувати методи експертних оцінок. Особливо доцільно робити це на початку формування туристичного продукту. Даний спосіб полягає у тому, що спеціалісти в туристичній сфері можуть оцінити міць інтересу туристів до якихось ресурсів географічної ділянки та виявити проблеми низької її привабливості для відвідувачів [32].

При аналізі туристично-рекреаційного потенціалу дестинації виділяють так само різновиди оцінки ресурсних можливостей. Є чотири основних типи: медико-біологічний, психолого-естетичний, економічний та технологічний.

Медико-біологічна типологія демонструє впливовість природних та кліматичних чинників на людський організм та комфортність під час відпочинку й рекреації. Акцент робиться саме на кліматичних ресурсах. Особливо досліджують вплив кліматичних і погодних умов на самопочуття та емоційний стан людини [33].

На сьогоднішні розроблено безліч підходів до оцінки впливу клімату на людину:

1. Система ефективних температур – вона передбачає визначення комплексного показника таких факторів, як: термодинамічний стан атмосфери, вологість, швидкість вітру, рівень сонячного випромінювання.

У біокліматології та курортології використовують комплексний показник, що окреслює вплив температури повітря та його насиченості вологою, котрий називається ефективною температурою – ЕТ; температури

повітря, вологості та швидкості вітру – еквівалентно-ефективна температура – ЕЕТ; температури, вологості, швидкості вітру та сонячного випромінювання – радіаційна еквівалентно-ефективна температура – РЕЕТ.

2. Метод комплексної кліматології. У такий спосіб вивчається загальний вплив метеорологічних елементів на організм, а також «добова погода», яка зумовлена добовим темпом залежних від нього функцій людського організму. Клімат має позитивний і негативний характер впливу на нього. Такий метод у позитивному ключі використовують в кліматолікуванні та терапії. Від несприятливих факторів необхідний захист під виглядом кліматопрофілактики [11].

3. Метод оцінки теплового стану тіла. Такий спосіб полягає в оцінці дії погодних умов на організм людини. При цьому значна увага надається теплообміну тіла з навколишнім оточенням. Для людини найбільш комфортним температурним режимом шкіри є 17 – 33°C.

Оцінці підлягає також мінливість погодних умов, а саме їх контрастність. Контрастна мінливість погоди – це набуття нових ознак погодних явищ, що спричиняє значні зміни фізіологічних процесів організму людини. Чим сильніше відбувається погодна мінливість у відсотковому відношенні, тим важче відповісти на питання, яка погода чекає на туриста під час подорожі [15].

У результаті оцінки кліматичних умов формується кількість сприятливих днів для рекреації й відпочинку, облаштовуються території для відповідного періоду подорожей.

При психолого-естетичній типології вимірюють емоційну дію окремих характеристик туристично-рекреаційних ресурсів. Однак, методологія цього виду оцінювання на цей час є мало розробленою, тому тут йдеться в основному про визначення емоційного реагування туриста на комплекс природних ресурсів.

Психолого-естетичне оцінення туристичної території включає:

– міру виявлення контрастності. Найбільш привабливими для туристів

є окраїнні зони, котрі знаходяться на межах різних ресурсів. Наприклад, поєднання моря та пляжу викликає потужний вплив на людину, ліс-озеро – створює середньо ефективний вплив;

- насиченість пейзажами – різноманіття природних ресурсів, унікальність ландшафту;

- ступінь лісистості – при 60% поверхні землі на туристичній дестинації вкритої лісами, зменшується її привабливість;

- дивовижність (екзотика) – мальовнича місцевість, непритаманна для постійного місця проживання рекреанта;

- рівень унікальності – природні утворення, що не мають аналогів.

Естетичні особливості комплексу природних об'єктів характеризуються ступенем лісистості, цілісністю деревного масиву, рівнем лісу, кількістю чагарників. За домінуючу ознаку лісових рівнинних ділянок вважають ступінь залісненості території.

Атрактивність регіону є одним з головних показників психолого-естетичного оцінювання і конкурентоспроможності об'єктів на ринку туристичних послуг [55].

Технологічний тип оцінювання характеризується технологіями користування ресурсами та їх придатністю для організації туристичної та рекреаційної діяльності. Важливим моментом такого типу є визначення рекреаційної (граничної) ємності території. Та все ж, недостатньо визначити цінність та місткість туристичних ресурсів. Необхідне проведення їх економічної оцінки [15].

Економічний тип оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів є фундаментом для виявлення ефективності їх експлуатації. Це стає у нагоді при визначенні реальної та потенційної здатності дестинації. Дослідження ресурсів з використанням такого методу є однією з неопрацьованих та складних проблем.

Економічну оцінку туристично-рекреаційних об'єктів слід розглядати як сукупність показників, що враховують економічні наслідки рекреаційної

діяльності, розпочинаючи з використання ресурсів і, завершуючи соціальним та економічним впливом на систему виробництва країни.

Є декілька підходів для економічної оцінки ресурсного потенціалу території, проте основою для них є дві системи поглядів: затратна концепція, що визначається за кількістю витрат на опанування й ужитку ресурсів, і рентна – за результатом їх експлуатації. Найбільшого визнання має саме рентна концепція [42].

Дотепер розроблено напрями до оцінки ресурсів, які базуються переважно на бальних методах. Проте такі методи оцінювання не є беззаперечно визнаними, оскільки вони дещо суб'єктивні та не забезпечують таких обчислювальних показників, які можна використати для економічного аналізу. Водночас багато властивостей туристично-рекреаційного потенціалу можна виміряти лише за допомогою відносної величини, як, наприклад, пізнавальну цінність природного чи історико-культурного комплексу. Тому, коли використання методів кількісної оцінки ще неможливе, користуються бальним способом [15].

Державна служба статистики України має свою методику щодо визначення й оцінки саме привабливості туристичної території, шляхом збору інформації про туристичну діяльність у регіоні.

Виділяють таку методику обчислення роботи туристичної галузі:

- підрахунок кількості іноземних (в'їзних) туристів;
- кількість внутрішніх туристів, що є громадянами України;
- підрахунок кількості працюючих підприємств у галузі;
- обсяги наданих туристичних послуг;
- обсяги спожитих туристами послуг [3].

Такий розрахунок також дає змогу зрозуміти, на скільки великий потенціал тієї чи іншої місцевості, адже велика кількість, наприклад, в'їзних туристів свідчить про велику популярність дестинації, а отже вона має гарний туристично-рекреаційний потенціал.

Як підсумок можна сказати, що формулювання теоретичної основи та

процес оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону є важливою структурою управління туристичним розвитком й моніторингу впливу туристичної активності на соціально-економічні та екологічні фактори. Усі фрагменти туристично-рекреаційних можливостей будують між собою міцні взаємовідношення та залежать один від одного в спільній територіальній системі. Обираючи позицію та методику оцінки існуючих туристичних об'єктів, перш за все, необхідно визначити, хто є ініціатором такого оцінювання та для чого воно проводиться. Для того, щоб здійснити проведення оцінювання потенціалу, треба визначитись з показниками, що будуть характеризувати його складові, та за якими буде проходити ця процедура для конкретного об'єкта.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз потенціалу розвитку туристичної галузі в Запорізькій області

Запорізька область має вигідне економіко-географічне положення у південно-східній частині України, займає площу 27,2 тис. км² (4,5% всієї території України). Межує з Дніпропетровською, Донецькою та Херсонською областями. Відстань з півночі на південь – 208 км, зі сходу на захід – 235 км. Охоплює переважно лівобережжя басейну річки Дніпро. Південні кордони області омиваються водами Азовського моря, довжина його берегової лінії в межах регіону перевищує 300 км. Отже приморське розташування області є одним з найважливіших чинників природно-рекреаційних ресурсів [46].

На особливості розвитку туризму й рекреації звичайно мають вплив кліматичні показники. Для Запорізької області типовим є помірно-континентальний клімат з достатньою посушливістю та спекотним літом, малосніжною і м'якою зимою. У період руху більш холодних повітряних мас утворюються небезпечні атмосферні явища – великі зливи, грози, град [47].

Вплив клімату на організм людини може виступати у ролі конкретних погодних умов. Тому, оцінювати кліматично-рекреаційні ресурси Запорізької області має сенс за типом медико-біологічної оцінки, яка враховує їх комфортність для відпочиваючих та позитивну дію на організм (див. табл. 2.1). Термічний режим характеризується певною тривалістю різних періодів: без морозного, сприятливого для літньої чи зимової рекреації, купального періоду. Середньою «зоною комфорту» для людини вважається температура в межах +17 – +23°C приблизно 100 днів на рік [9]. Для зимових видів відпочинку сприятливі умови будуть тоді, коли температура повітря буде нижче нуля, а товщина сніжного покриву при цьому буде не менше 10 см і не

більше 30 – 40 см – понад 110 дні. При температурі -10°C починається зона дискомфорту.

Таблиця 2.1 – Оцінка оптимальних кліматичних умов для рекреаційних цілей в Запорізькій області

Параметр	Під час використання в період	
	літній	зимовий
Середньодобова температура повітря, $^{\circ}\text{C}$	$+23,4^{\circ}\text{C}$	$-2,6^{\circ}\text{C}$
при $V = 0 - 1$ м/с	$+23^{\circ}\text{C}$	–
при $V = 2 - 3$ м/с	$+24^{\circ}\text{C}$	$-2,3^{\circ}\text{C}$
при $V = 4 - 5$ м/с	$+24,5^{\circ}\text{C}$	$+0,5^{\circ}\text{C}$
Швидкість вітру, м/с	3 м/с	3,8 м/с
Час одержання оптимальної дози УФР, хв	20 - 30	–
Період геліотерапії, дні	90	–
Тривалість купально-пляжного періоду, дні	94	–
Товщина сніжного покриву, см	–	14
Тривалість періоду для занять зимовими видами спорту, дні	–	–

Отже, під час проведення аналізу території Запорізького регіону на підставі показників кліматичних умов, виявлено, що тривалість купально-пляжного періоду в області складає 94 дні, період геліотерапії (лікування за допомогою сонячних променів) становить у середньому 90 днів. Оскільки середньою комфортною температурою для людини вважається $+17 - +23^{\circ}\text{C}$, можна сказати, що кліматичні умови області є оптимальними для літнього відпочинку та рекреації [48]. Товщина сніжного покриву є оптимальною для зимового відпочинку.

Слід також надати оцінку медико-кліматичних критеріїв температури

повітря в Запорізькій області (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Медико-кліматичні критерії оцінки температури повітря
Запорізької області

Параметр	Характер впливу		
	Подразнювальний	Тренувальний	Щадний
Тривалість безморозного періоду, дні	–	–	193
Тривалість зимового періоду, дні	84	–	–
Тривалість дискомфортного періоду з переохолодженням, дні	23	–	–
Тривалість літнього періоду (у днях)	–	–	151
Тривалість дискомфортного періоду з перегрівом, дні	56	–	–
Повторюваність комфортних умов за літній період, %	51,8	–	–
Тривалість купального сезону, дні	94	–	94

За наведеним розподілом оцінки температури повітря у роботі [15] визначено, що сприятливим періодом для проведення літньої рекреації є не менше 100 днів на рік. Отже, в Запорізькому регіоні більш сприятливим для відпочинку є саме літо, адже тривалість літніх днів складає 151 день, а купального сезону – 94 дні. Тривалість зимового періоду в області є подразнювальною – 84 дні.

Атмосферні опади є продуктом конденсації водяної пари, котрі випадають із хмар в рідкому чи твердому стані. Рідкими опадами є дощ, роса, твердими – сніг, град та ін.

Для здійснення туристичної та рекреаційної діяльності характер атмосферних опадів є дуже важливим. День дощовий, якщо за добу випадає понад 3 мм опадів. Такі дня ускладнюють туризм і відпочинок. Іноді сильні дощі, наприклад після тривалої спеки, не заважають відпочити, а навпаки, освіжують повітря, якщо вони короткочасні [55].

Було проведено оцінку опадів на території Запорізької області (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Критерії оцінки опадів в Запорізькій області

Параметр	Характер впливу		
	Подразнювальний	Тренувальний	Щадний
Тривалість залягання стійкого снігового покриву, дні	20 (недостатній)	–	–
Повторюваність дощових погод, %	65 – 70 (підвищений)	–	–

Проводячи дослідження стосовно опадів за даними метеорологічних станцій, можна зробити висновок, що кількість несприятливих дощових погод на території області дорівнює 65 – 70%, що має подразнювальний характер впливу і є підвищеною. А кількість днів залягання стійкого снігового покриву недостатня для проведення в Запорізькому регіоні зимових видів відпочинку.

Для того, аби впроваджувати такий вид туризм, доцільне використання штучних засобів та технологій, що дозволить туристу займатися зимовим видом відпочинку навіть влітку.

Наявність на території водних об'єктів та рекреаційна цінність акваторій визначається за такими ознаками:

- географічне положення;
- протяжність водойм у кілометрах до площі території;
- довжина берегових ліній;
- визначення умов зокрема для пляжного відпочинку.

Серед водних об'єктів, що представляють інтерес для проведення рекреаційної діяльності в Запорізькій області є моря, великі та малі річки, водосховища. Азовське море, річка Дніпро та її притоки, річки Берда і Зелена відносяться до водних компонентів загальнодержавного значення.

Територією Запорізької області протікає 65 річок, загальна довжина яких складає 1997,9 км в межах області [39].

Для оцінки гідрографічних ресурсів віднесено площу актуальних смуг річок (див. табл. 2.4) і рекреаційних акваторій, що розраховуються за відповідною методикою.

Враховуючи те, що площа акваторій річок, водосховищ та моря повністю використовується для окремих видів рекреації, було враховано всю акваторію цих водних об'єктів.

Таблиця 2.4 – Розрахунки площ актуальних смуг річок Запорізької області

Річки	Довжина, км		Площа акваторії, км ²	Площа актуальної смуги, км ²			Загальна площа, км ²
	загальна	в межах області		ліво-бережжя	право-бережжя	разом	
Великі	2201	167,5	83,75	83,75	83,75	167,5	251,25
Середні	601,4	470	47	141	141	282	329
Малі	2323,7	1997,9	99,9	199,79	199,79	399,58	499,48
Загалом	—	—	—	—	—	—	1079,73

Отже, на території досліджуваної дестинації переважають малі річки, довжина яких разом складає 2323,7 км, а площа доступної акваторії для відпочинку й рекреації становить 99,895 км². Загальна їх площа має довжину 1079,725 км².

Наступним етапом є розрахунок площ актуальних смуг каналів для проведення рекреаційної діяльності на території (див. табл. 2.5).

Згідно даних про існуючі канали у регіоні, визначено, що їх загальна довжина в межах області є відносно не великою – 213 км, а загальна площа становить 51,25 км². Канали лише частково використовують для рекреації.

Оскільки Запорізька область омивається лише Азовським морем, то загальна площа доступної акваторії становить 38000 км², а довжина берегової

лінії – 19000 км.

Таблиця 2.5 – Розрахунки площ актуальних смуг каналів Запорізької області

Назва каналу	Довжина в межах області, км	Площа акваторії, км ²	Площа актуальної смуги, км ²			Загальна площа, км ²
			лівобережжя	правобережжя	разом	
Каховський	30	1,5	3	3	6	7,5
Канал Р-9	175	8,75	17,5	17,5	35	43,75
Канал річки Молочної	8	0,4	0,8	0,8	1,6	2
Загалом каналів	213	—	—	—	—	51,25

Було віднесено також площу актуальних смуг узбережжя моря (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Розрахунки площ актуальних смуг узбережжя моря в межах Запорізької області

Назва	Площа акваторії, км ²	Довжина берегової лінії, км	Площа актуальної смуги, км ²	Загальна площа, км ²
Азовське	38000	19000	3800	22800
Загалом узбережжя	38000	19000	3800	22800

О. О. Бейдик пропонує проводити бальну оцінку гідрографічних ресурсів, що визначається відношенням наявних смуг визначених водних об'єктів і загальної площі рекреаційних акваторій до площі місцевості. Під час розрахунку балу гідрографічних ресурсів передбачається, що: 1 бал – до 10,0%; 2 – 11 – 20,0%; 3 – більше 20,0% [6]. У процесі класифікації річок за величиною, в якості основного критерію обирають довжину річки та площу

їх водозбірних басейнів.

За результатами розрахунків актуальних смуг можна поставити бал оцінки гідрографічних ресурсів Запорізької області за формулою (2.1):

$$\text{Бал оцінки гідрографічних ресурсів} = \frac{\Sigma_B}{S_p} \quad (2.1)$$

де Σ_B – загальна сума площ водних об'єктів,

S_p – площа регіону.

Бал оцінки гідрографічних ресурсів Запорізької області дорівнює 80% (3 бали).

Отже, за проведеною оцінкою Запорізька область отримала 3 бали. Така висока відмітка зумовлена великою кількістю річок в області та морем.

Здійснено оцінку річки Дніпро для проведення пляжного відпочинку, як найбільшу річку області (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Шкала оцінки р. Дніпро для купання (найбільш сприятливим умовам надається оцінка в 4 бали)

Параметр	Характеристика	Оцінка в балах
Ширина зони мілководдя, м	215,5	0
Літологія донного ґрунту в зоні мілководдя	Піщаний глинистий	4 1
Кількість літніх днів із середньодобовою температурою води 18 – 22 °С	94	4
Швидкість течії, м/с	0,4 – 1,2	2 – 3
Площа водної прибережної рослинності, % на 100 м периметра води	–	–

Отже, річка Дніпро є придатною для відпочинку, адже кількість днів з середньодобовою температурою води 18 – 22 °С складає 94 дні (в балах це оцінка 4). Швидкість течії також є прийнятною для занять водними видами туризму, адже її оцінка 2 – 3 бали. Склад донного ґрунту переважає піщаний,

і саме він є більш придатним для проведення рекреаційних занять [39].

Для організації рекреаційної діяльності, а саме пляжно-купального відпочинку на річці Дніпро в межах Запорізького регіону було розглянуто умови доступу до води, наявність берегової лінії, рельєф дна, швидкість і глибину річки, температуру води (див. табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Оцінка р. Дніпро для пляжно-купального відпочинку

Параметр	Міра сприятливості		
	сприятливо	відносно сприятливо	несприятливо
Береги	Низький, піщаний	—	Болотисті, вкриті очеретом, рогозою й болотами, круті схили
Підходи до води	—	Вимагають невеликого розчищення	—
Пляжі	Пісок	—	—
Характер дна	Пісок	—	Глина
Швидкість течії річки, м/с	—	0,4	1,2
Температура води, °C	—	24,4	—
Санітарно-гігієнічні умови	—	—	Забруднення

За результатами визначених параметрів можна сказати, що береги та пляжі річки Дніпро мають ряд проблем. Найбільш сприятливою межею суходолу біля річки є низький та піщаний берег, але є також береги болотисті, з крутими схилами, а підхід до води потребує розчищення. Пляжі та дно річки містять переважно пісок. Відносно сприятливою є температура води – 24,4°C. Такою ж є і швидкість течії річки. Проте вона є забрудненою, тож не може повністю задовольняти попит туристів на купальний відпочинок.

Протягом оцінювання рослинних ресурсів надавалася перевага лісам, як більш важливому виду рослинності для формування заходів рекреаційної діяльності. До уваги було взято: загальну площу лісів місцевості, залісеність, частку рекреаційних лісів у загальній площі. Лісові ресурси поєднують у собі все розмаїття рослинного світу, який має науково-пізнавальне, природно-естетичне значення та приєднується до процесу поновлення людських фізичних та духовних сил [6].

Було проведено оцінку естетичної цінності території, що стосується лісів за методикою Мацоли В. І. (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Оцінка естетичної цінності території Запорізької області
(за Мацолою В. І.)

Показники	Бали		
	3	2	1
Горизонтальний поділ території, км/км ²	—	—	0,3
Вертикальний поділ рельєфу, м: а) для гірських територій б) для горбистих територій в) для рівнинних територій	для гірських територій – більше 300 м	—	—
Лісистість, %	—	3,8%	—
Породний склад	широколистяні	—	дрібно-листяні
Віковий склад	—	середньовікові	—

Мацола В. І. об'єднує показник горизонтального та вертикального поділу місцевості, відсоток території вкритої лісами, їх вікову та породну структуру.

Породний склад і вікова структура лісу визначає його вплив на лікувальний процес і дієвість здійснення санітарно-гігієнічних заходів [15].

Таким чином можна підсумувати, що частка лісистості території

Запорізького регіону складає 3,8% від загальної кількості лісів по Україні і оцінюється у 2 бали. За віковим складом вони є середньовіковими, за породним – переважно дрібно-листяними та широколистяними.

Під час оцінки рослинних ресурсів лісам надається найбільша перевага, як більш важливому виду рослинності для організації рекреаційної діяльності.

Оцінці лісових рекреаційних ресурсів також надається інтегральний бал за формулою (2.2):

$$\text{Бал} = \Sigma S + z + \text{ч} \quad (2.2)$$

де Σ – сума трьох показників;

S – загальна площа лісів на території;

z – залісеність території;

ч – частка рекреаційних лісів від загальної площі лісів.

Загальна площа лісів на території Запорізької області становить 66,9 тис. га (3 бали); залісеність території – 3,8% (1 бал); частка рекреаційних лісів від загальної площі лісів – 14% (1 бал).

Інтегральний бал оцінці лісових рекреаційних ресурсів Запорізької області становить 2 бали (середній рівень).

Запорізька область розташована у степовій зоні, тому характеризується безліссям, а присутні лісові ресурси мають обмежену ступінь експлуатації. Як наслідок - низький рівень рекреаційної діяльності [46].

Під час дослідження природних ресурсів було використано методику комплексної оцінки адміністративних територій області за їх природно-рекреаційним потенціалом (див. табл. 2.10).

Така методика дозволяє визначити рекреаційну цінність окремого об'єкту або території безпосередньо для їх використання рекреантами [15]. Треба зазначити, що дослідження саме окремих районів регіону матиме найбільшого значення для загальної картини положення, в якому знаходиться його туристично-рекреаційний потенціал.

Тож було досліджено такі адміністративно-територіальні райони Запорізької області: Бердянський, Василівський, Пологівський, Запорізький, Мелітопольський.

Таблиця 2.10 – Комплексна оцінка адміністративних територій Запорізької області за природно-рекреаційним потенціалом

Адміністративні райони	Об'єкти ПЗФ	Морське узбережжя	Лісові ділянки	Водосховища, озера	Річки	Сума Σ	Ранг потенціалу
Бердянський	46	150	5	4	102	307	V
Василівський	54	–	5	4	14	77	III
Запорізький	92	–	5	3	42	142	V
Мелітопольський	55	150	5	1	57	268	V
Пологівський	42	–	5	4	91	142	V
ΣC_j $C_{jcp}(7)$	289 57,8	300 60	25 5	16 3,2	306 61,2	936 187,2	V

Для оцінки рекреаційної цінності адміністративних територій було взято кількісний показник та якісну характеристику об'єктів, серед яких: природно-заповідний фонд, лісові ділянки, узбережжя моря, водосховища, річки. Така методика створена на основі методу експертних оцінок. Її ідея полягає у тому, що на основі кількісного чи якісного рівня градації надається його «якісна» оцінка у вигляді певного балу, який і показує його місце в загальному ланцюгу градації даної властивості (ранг від I до V).

Методика дає змогу визначити рекреаційну цінність окремих ресурсів або частини території для використання туристами, тобто стосовно психологічного та фізичного їх пізнання.

Загальний показник значимості усіх природних об'єктів (C_j) визначається сумою окремих ресурсів певного виду з їх якісною оцінкою в

балах. Підрахована природно-рекреаційна значимість адміністративно-територіальної одиниці визначається як сума цінностей по всім видам природних предметів пізнання [15].

В основу такої оцінки покладено цінність конкретного виду об'єкту як ресурсу для туризму та рекреації. Було взяти такі види туристично-рекреаційних ресурсів:

- об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ);
- відносно крупні лісові масиви;
- морське узбережжя;
- водосховища, озера, річки.

В переважній більшості своїх районів Запорізька область має високий туристичний потенціал. Показники усіх адміністративних одиниць мають високий бал, окрім Василівського району – він отримав рангову оцінку III. Це насамперед через недостатню кількість річок, де можна було б проводити рекреаційну діяльність. Усі інші райони мають багато водних об'єктів, Бердянський та Мелітопольський райони лежать на морському узбережжі, тож це є перевагою для купально-пляжного відпочинку. Найбільшу кількість об'єктів природно-заповідного фонду має Запорізький район [57]. Загалом, усі подані райони мають велике розмаїття природних ресурсів для створення на цих територіях, з раціональним їх використанням, модернізованих туристичних продуктів.

Застосування природно-кліматичних ресурсів дозволяє розвивати в Запорізькому регіоні такі туристичні напрямки, як екологічний, лікувально-оздоровчий, медичний туризм, пляжний та активний відпочинок. Цілком придатні кліматичні умови, курорти з мінеральними водами та лікувальними джерелами є потужним осередком для організації рекреаційної діяльності з використанням природно-заповідного фонду. Не вистачає відповідних ресурсів для проведення зимових видів відпочинку в регіоні, зима є малосніжною. Тому, у зимовий період конкуренті переваги зростають в Західній Україні або в інших країнах з гірськолижними курортами.

Матеріальні та духовні історико-культурні пам'ятки мають велике значення для генерування людського світогляду, задоволення матеріальних туристичних потреб [8].

В Запорізькій області більше 8000 пам'яток, які включають в себе: пам'ятки археології, історії, науки і техніки, об'єкти культурної спадщини регіону. Найбільш популярними серед туристів є: Національний заповідник «Хортиця», історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» та «Садіба Попова».

Національний заповідник «Хортиця» – одна з найвідоміших пам'яток всієї України, її гордість і святина. Хортиця є найбільшим островом на річці Дніпро, знаходиться у м. Запоріжжя. Площа його становить 23,5 км², це майже 10% від всієї території міста. Острів утворився з кількох геологічних розломів, що сталися 2,5 млн. років тому. Нині до комплексу заповідника входять: острів Хортиця, суміжні острови Байда, Три Стоги, Дубовий, Розстебин, скелище Середня, Близнюки, урочище Вирва, національний природний парк «Кам'янська Січ» у Херсонській області. Кожного року заповідник відвідує 120 тис. туристів. Наразі на території проводиться реконструкція та розбудова туристично-музейного комплексу, що дозволить збільшити кількість відвідувачів до 1 мільйона.

Державний історико-археологічний музей-заповідник «Кам'яна Могила» – відомий об'єкт древньої культури Запорізької області та України. Він є українським прототипом культового британського комплексу «Стоунхендж», але «Кам'яна Могила» має старший період (перші петрогліфи з'явилися тут близько 20 тис. років тому). Також цей заповідник природного походження. Він є найбільш популярним місцем поміж туристів у Мелітопольському районі [44].

З роками в цій кам'яній «мушлі» утворилися печери та гроти, які стародавні жителі вважали священним простором. Сюди прибували первісні мисливці для здійснення своїх обрядів перед полюванням. Тут водночас видно сліди народів різних культур і походження. У печерах зібрано понад

три тисячі наскальних малюнків від кам'яного віку до бронзового.

Історико-архітектурний музей-заповідник «Садіба Попова» – неповторна пам'ятка історії півдня України кінця XVIII – XIX ст. розташований у Василівському районі. Це комплекс господарських забудов і службових приміщень, що збереглися до наших днів, та є залишками однієї з найбільших дворянських садіб у регіоні.

Культурний потенціал області налічує більше 20 музейних закладів, 5 театрів, філармонію, що сприяє збереженню як місцевих, так і національних традицій і культури. До Державного реєстру України з нерухомих пам'яток національного значення належить 12 надбань історії та культури області, з них: 3 об'єкта історичних здобутків, та 9 – археологічних. За категорією місцевого значення до Державного реєстру внесено 142 пам'ятки. Це всього 4% пам'яток з-поміж потенційно внесених до державних записів. Якщо зіставити дані цифри з усіма по Україні, то ситуація дещо гірша ніж на загальнодержавному рівні. Адже показник співвідношення числа зареєстрованих пам'яток області до кількості тих, що наявні у реєстрі по всій країні, становить 10% [44]. Деякі пам'ятки ще не визначені та не внесені до відповідних кадастрів, а велика кількість з тих, що є зареєстрованими, вимагають уточнення. Тому, для вивчення та оцінювання були відібрані тільки найпопулярніші та найбільш доступні ресурси культурно-історичного потенціалу, котрі найкраще можуть продемонструвати можливості розглянутої області щодо історико-культурних ресурсів.

В останні роки історичні й культурні пам'ятки Запорізької області не є досить популярними «магнітами», багато з них залишаються поза увагою як уряду, так і туристів. Вони потребують певної реконструкції та «оживлення», а також активнішого просування серед українських та іноземних мандрівників.

Оцінка культурно-історичних ресурсів не має загальноприйнятого плану, оскільки в Україні такі об'єкти майже не оцінені як туристичні ресурси, більшість видатних пам'яток не включено до туристичних

маршрутів, що зумовлює їх ужиток в обмеженому обсязі.

Досліджуючи туристичні ресурси Запорізької області було застосовано бальну оцінку пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів Кузика С. П., Касянчука З. О. Ця система оцінювання застосовується у тому разі, коли будь-який об'єкт неможливо точно виміряти, але необхідна хоча б приблизна його оцінка [21].

Суть бального способу оцінювання культурно-історичних ресурсів полягає у тому, що рейтингові шкали ґрунтуються здебільшого на структуруванні видових компонентів відповідно до історико-культурної значимості явищ, які їх характеризують, та часу, що необхідний для оглядання таких об'єктів. Необхідний термін перевірки визначається спеціалістами. Чим довше потрібно розпізнати об'єкт, тим вища його пізнавальна цінність, тобто йому надається найвищий оціночний бал. Виявилось, що найскладнішим і найвідповідальнішим завданням є розробка оціночних шкал за окремими показниками. Адже потрібно знаходити певну послідовність переходу від вимірювання до надання оцінки.

У висунутій методиці використано декілька підгруп, отриманих у результаті структурування п'яти підтипів історико-культурних туристичних ресурсів. Кожна з них визначається комплексом показників, котрі треба оцінювати за шкалою п'яти балів.

Після підрахунку кількості об'єктів та надання їм суми балів було надано відповідні коефіцієнти пізнавальної цінності (K_p), що дорівнює відношенню між сумою набутих балів окремого району та максимально можливою кількістю балів за рейтинговою шкалою за формулою (2.3):

$$K_p = A/A_{max} \quad (2.3)$$

де A – сума балів пізнавальної цінності окремої території (блоку);

A_{max} – максимально можлива кількість балів.

Згідно із значенням K_p , проводиться розстановка рангів пізнавальної

цінності ресурсів:

- 0,86 – 1,00 – унікальні;
- 0,65 – 0,85 – високоатрактивні;
- 0,45 – 0,64 – середньоатрактивні;
- 0,25 – 0,4 – малоатрактивні;
- менше 0,25 – неатрактивні.

Першими було оцінено археологічні об'єкти адміністративних районів Запорізької області, котрі включають в себе: первісні стоянки та поселення, кургани, городища (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – Археологічні об'єкти Запорізької області

Адміністративні райони	Кількість об'єктів										Сума балів/ макс. сума балів
	Території первісного заселення /бали		Стоянки, поселення /бали		Кургани /бали		Древні городища (прості) /бали		Древні городища (складні) /бали		
Бердянський	1	1	4	8	2	6	-	0	–	0	15/32
Василівський	2	2	2	4	16	48	1	4	–	0	58/105
Запорізький	9	9	3	6	4	12	–	0	–	0	27/80
Мелітопольський	1	1	2	4	4	12	–	0	–	0	17/35
Пологівський	–	0	2	4	3	9	–	0	–	0	13/25
Всього балів	13		26		87		4		0		130

Коефіцієнт пізнавальної цінності археологічних об'єктів адміністративних районів Запорізької області складає:

- Бердянський (0,46 – середньоатрактивні);
- Василівський (0,55 – середньоатрактивні);
- Запорізький (0,33 – малоатрактивні);
- Мелітопольський (0,48 – середньоатрактивні);
- Пологівський (0,52 – середньоатрактивні).

Наступною була бальна оцінка меморіальних пам'яток, пам'ятних місць, споруд, музеїв парків котрі мають зв'язок з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, військовими подіями, бойовими та різноманітними культурними традиціями (див. табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно визвольними рухами, війнами, бойовими та культурними традиціями

Адміністративні райони	Кількість об'єктів										Сума балів / макс. сума балів
	Пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, що підтверджуються історичними джерелами / бали		Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм / бали		Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, що мають високу мистецьку цінність / бали		Групи пам'яток, меморіальні парки, споруди, пам'ятні знаки простих форм / бали		Група пам'яток, меморіальні музеї, парки, що мають високу мистецьку цінність / бали		
Бердянський	2	2	9	18	1	3	–	0	–	0	23/60
Василівський	5	5	16	32	1	3	10	40	4	20	100/180
Запорізький	7	7	4	8	3	9	1	4	15	75	118/150
Мелітопольський	2	2	–	0	6	18	–	0	2	10	30/50
Пологівський	–	0	–	0	–	0	21	84	–	0	84/105
Всього балів	16		58		33		128		105		355

У результаті оцінювання пізнавальної цінності меморіальних пам'яток можна надати такі коефіцієнти:

- Бердянський (0,38 – малоатрактивні);
- Василівський (0,55 – середньоатрактивні);
- Запорізький (0,78 – високоатрактивні);
- Мелітопольський (0,6 – неатрактивні);

– Пологівський (0,8 – неатрактивні).

Третьою бальною оцінка надавалася пам'ятним місцям, пов'язаним з творчим життям видатних діячів історії та культури Запорізької області (див. табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури

Адміністративні райони	Кількість об'єктів										Сума балів/ макс. сума балів
	Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних змагань, діячам історії та культури, що підтверджуються історичними джерелами / бали		Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, воєн, діячам історії та культури спрощено (з обмеженою інформацією) / бали		Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, воєн, діячам історії та культури, які мають високу мистецьку цінність / бали		Групи пам'яток учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, воєн, діячам історії та культури простих форм (з обмеженою інформацією) / бали		Групи пам'яток учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, воєн, діячам історії та культури, які мають високу художню цінність / бали		
Бердянський	2	2	8	16	–	0	1	4	–	0	22/55
Василівський	5	5	10	20	6	18	10	40	4	20	103/175
Запорізький	10	10	7	14	3	9	–	0	15	75	108/75
Мелітопольський	11	11	–	0	3	9	12	48	–	0	68/130
Пологівський	–	0	–	0	–	0	19	76	2	10	86/105
Всього балів	28		50		36		168		105		387

Отже, коефіцієнти пізнавальної цінності даних об'єктів є наступними:

- Бердянський (0,4 – неатрактивні);
- Василівський (0,58 – середньоатрактивні);
- Запорізький (0,61 – середньоатрактивні);

- Мелітопольський (0,52 – середньоатрактивні);
- Пологівський (0,81 – високоатрактивні).

Було здійснено оцінку сакральних споруд (священних та релігійних місць) Запорізького регіону (див. табл. 2.14).

Таблиця 2.14 – Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги)

Адміністративні райони	Кількість об'єктів										Сума балів/ макс. сума балів
	Фрагменти культових споруд /бали		Окремі культові різностилеві споруди /бали		Культові різностилеві споруди /бали		Окремі культові стилеві споруди /бали		Комплекс культових стилевих споруд /бали		
Бердянський	1	1	1	2	–	0	3	12	2	10	25/35
Василівський	2	2	–	0	5	15	–		–	0	17/35
Запорізький	–	0	3	6	–	0	2	8	–	0	14/31
Мелітопольський	–	0	–	0	–	0	1	4	–	0	4/5
Пологівський	–	0	–	0	–	0	6	24	–	0	24/30
Всього балів	3		8		15		48		10		84

Коефіцієнти пізнавальної цінності сакральних споруд адміністративних районів Запорізької області складає:

- Бердянський (0,71 – високоатрактивні);
- Василівський (0,48 – середньоатрактивні);
- Запорізький (0,45 – середньоатрактивні);
- Мелітопольський (0,8 – неатрактивні);
- Пологівський (0,8 – неатрактивні).

Наступною стала бальна оцінка визначних пам'яток народної архітектури (поселення, двори, дерев'яні церкви, господарські забудови тощо) (див. табл. 2.15).

Таблиця 2.15 – Визначні пам'ятки народної архітектури

Адміністративні райони	Кількість об'єктів										Сума балів/ макс. сума балів
	Окремі будинки з елементами народної архітектури / бали		Окремі будинки, які є пам'ятниками народної архітектури / бали		Церкви, садиби, які є пам'ятниками народної архітектури / бали		Окремі вулиці, або групи будівель, які є пам'ятниками народної архітектури / бали		Поселення, які визнані як пам'ятники народної архітектури, або спеціально зведені (музеї під відкритим небом) / бали		
Бердянський	2	2	4	8	–	0	1	4	2	10	24/45
Василівський	8	8	3	6	–	0	–	0	3	15	29/70
Запорізький	2	2	7	14	2	6	8	32	2	10	64/105
Мелітопольський	–	0	–	0	1	3	2	8	1	5	16/20
Пологівський	1	1	3	6	3	9	4	16	3	15	47/70
Всього балів	13		34		18		60		55		180

Згідно підрахунку суми балів, наданих пам'яткам народної архітектури у різних адміністративних районах області, коефіцієнт їхньої пізнавальної цінності становить:

- Бердянський (0,53 – середньоатраактивні);
- Василівський (0,41 – середньоатраактивні);
- Запорізький (0,60 – середньоатраактивні);
- Мелітопольський (0,8 – неатраактивні);
- Пологівський (0,67 – високоатраактивні).

Необхідною було також проведення оцінення професійних художніх промислів (музейні експозиції, художні твори), що розміщені на території досліджуваної області (див. табл. 2.16).

Коефіцієнт пізнавальної цінності професійних художніх промислів адміністративних районів Запорізької області складає:

- Бердянський (0,6 – неатрактивні);
- Василівський (0,84 – високоатрактивні);
- Запорізький (0,47 – середньоатрактивні);
- Мелітопольський (0,66 – високоатрактивні);
- Пологи́вський (0,64 – середньоатрактивні).

Таблиця 2.16 – Професійні художні промисли

Адміністративні райони	Кількість об'єктів						Сума балів/ максимальна сума балів
	Наявність музейних експозицій, побудованих на базі зібраних зразків професійних народних майстрів / бали		Наявність окремих майстрів із експозицією власних творів / бали		Наявність кількох професійних майстрів та музейних експозицій, складених із художніх творів професійних майстрів / бали		
Бердянський	18	54	–	0	–	0	54/90
Василівський	15	45	–	0	23	115	160/190
Запорізький	61	183	6	24	36	180	387/815
Мелітопольський	60	180	3	12	11	55	247/370
Пологівський	12	36	3	12	–	0	48/75
Всього балів	498		48		350		896

Узагальнююча таблиця коефіцієнтів пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів області за методикою Кузика С. П., Касянчука З. О. (див. табл. 2.17).

Узагальнюючи проведені методичні дослідження можна сказати, що історико-культурний потенціал Запорізької області задіяний не повною мірою для успішного розвитку туризму. Попри високі показники пізнавальної цінності відносно кількості об'єктів, вони наразі почали втрачати свою цікавість серед споживачів туристичних послуг. Це

відбувається через недосконалу інфраструктуру культурно-історичного сектору, не сформованість належного культурно-історичного продукту, відсутність інформації для потенційного туриста про дані ресурси регіону. Було також виявлено проблему щодо обліку наявності більшості ресурсів та їх стану, що в свою чергу і впливає на подальше створення промоції пам'яток для туристів.

Таблиця 2.17 – Коефіцієнт пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів Запорізької області

Адміністративні райони	Блок					
	Археологічні об'єкти	Меморіальні пам'ятки	Пам'ятники та пам'ятні місця	Сакральні споруди	Визначні пам'ятки народної архітектури	Професійні художні промисли
Бердянський	0,46	0,38	0,4	0,71	0,53	0,6
Василівський	0,55	0,55	0,58	0,48	0,41	0,84
Запорізький	0,33	0,78	0,61	0,45	0,60	0,47
Мелітопольський	0,48	0,6	0,52	0,8	0,8	0,66
Пологівський	0,52	0,8	0,81	0,8	0,67	0,64

Таким чином, Запорізька область, маючи великий туристичний потенціал, повинна виходити на світовий ринок туризму, тим самим залучати іноземних мандрівників та інвесторів.

Розвиток і удосконалення туристичної інфраструктури історико-культурної сфери вимагає скоординованої діяльності перш за все державних, регіональних і приватних структур.

2.2. Сучасний стан розвитку туристичної галузі в Запорізькій області

Туристична галузь є суттєвим фактором постійного, непохитного й

активного збільшення прибутку до бюджету, неабиякої позитивної дії на стан багатьох економічних сфер діяльності (виробництво продукції, транспортні мережі, системи зв'язку тощо).

Туризм позначається на зростанні частки зайнятого населення, розвитку відносин на ринку, міжнародній кооперації, участі громадян у пізнанні об'єктів природної краси та історико-культурного надбання свого краю, участі в збереженні природного екологічного балансу.

У багатьох регіонах туризм, як вид відпочинку та дозвілля, є провідною основою прибутків [12], але за відсутності природних і соціально-економічних засад для розвитку галузі виробничої сфери (у тому числі сільського господарства).

Для визначення перспектив подальшого розвитку туризму в Запорізькій області та формування для цього відповідних цілей, необхідно провести PEST-аналіз, котрий допоможе відстежити зміни та події зовнішнього середовища, що не є підконтрольними для конкретної галузі, а саме відображатиме зовнішні фактори впливу на туристичну сферу: політичні, економічні, соціокультурні та технологічні. PEST-аналіз приведено в додатку А.

Серед політичних факторів, що можуть стримувати розвиток туризму в Запорізькій області насамперед є військовий конфлікт на території України, що зумовлює негативний вплив через можливість громадян виїзду з країни і відповідно неможливість подорожувати, а також зменшення кількості в'їзних туристів.

Основою для проведення підприємницької діяльності у галузі туризму, а також проведення стратегічних програм щодо розвитку цієї сфери є формування спеціальної законодавчо-правової бази, яка забезпечує захист інтересів держави та суспільства, прав людини, а також визначає методи діяльності держави у туристичній галузі.

Тож вплив законодавчої бази наразі є негативним для туризму регіону, адже вона часто змінюється, і не завжди на користь для закладів надання

послуг та їх споживачів.

Повинна проводитися ефективна робота задля вдосконалення та врегулювання туристичної діяльності та захисту громадян, які користуються послугами туристичних підприємств. Це сприятиме позитивній динаміці туристичних прибуттів до регіону.

Ще одним фактором політичного середовища Запорізької області стосовно туристичної галузі є формування державної політики у сфері культури, мистецтв і туризму. В області створено департамент з цих питань, який забезпечує доступність всіх видів культурних та туристичних послуг, створює умови для розвитку сучасної культурної та туристичної інфраструктури, координує роботу закладів культури, забезпечує втілення державної політики щодо питань з кадрової роботи на туристичних підприємствах, створює умови для розвитку культурного дозвілля населення та ін.

Аналізуючи розвиток туристичної галузі Запорізької області необхідно підкреслити, що туризм – це сфера економіки, яка об'єднує практично всі галузі. Саме тому економічні фактори зовнішнього середовища мають великий вплив на туризм у регіоні.

В Запорізькій області існує проблема невідповідності доходів та витрат населення, адже витрати дещо переважають над доходами. Протягом останніх 6 років відбувався зріст обох показників, що можна простежити за наявними статистичними даними регіону (див. рис. 2.1).

Як видно з рисунку, за останні роки збільшувалась динаміка рівня доходів населення Запорізької області, але разом з тим збільшувались і витрати.

Найменша сума витрат була у 2015 році – 77780,00 млн. грн., найменшою була і сума доходів – 63841,00 млн. грн. У 2021 році сума витрат почала становити 208670,00 млн. грн., а наявні доходи склали 154466,00 млн. грн. [52].

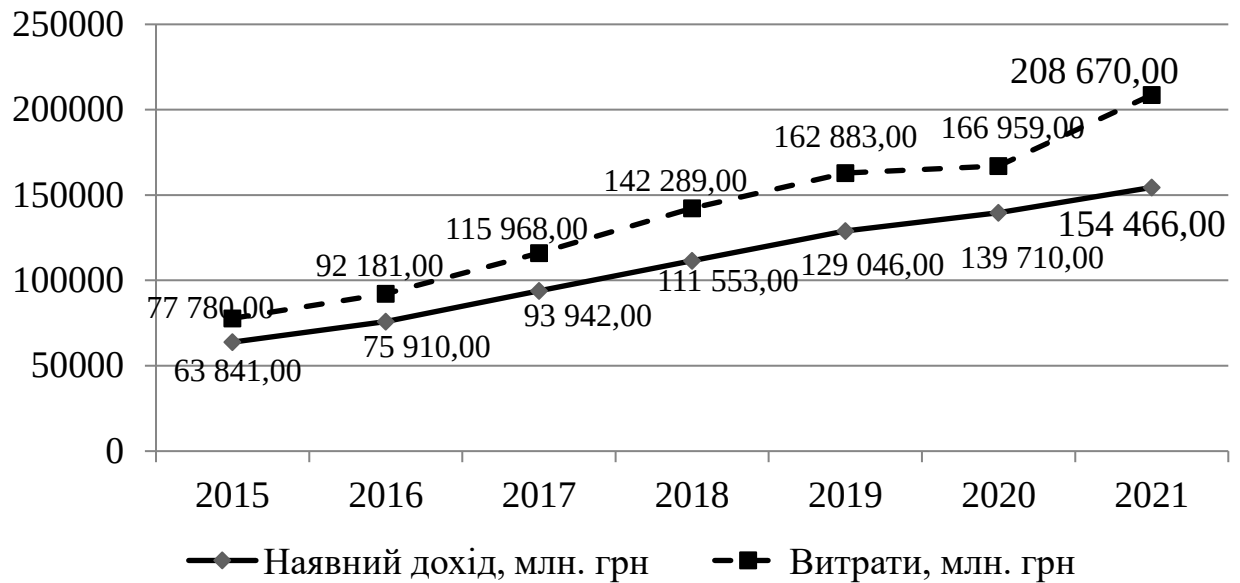

Рис. 2.1 – Динаміка доходів населення Запорізької області за 2015 – 2021 рр.,
млн. грн.

За отриманими даними можна також провести динаміку рівня доходів на одну людину (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2 – Наявний дохід Запорізької області у розрахунку на одну особу за
2015 – 2021 рр., тис. грн.

Наведена динаміка показує, що дохід у розрахунку на одну особу також

збільшувався протягом років: у 2021 він збільшився на 157,6% у порівнянні з 2015 роком.

Туристична галузь дуже залежна від рівня доходів, адже це впливає на попит туристичних послуг серед населення, оскільки під час збільшення власного доходу у людей з'являються кошти, які можна витратити на відпустки та подорожі. Проте зі зростанням цін на послуги першої необхідності, можливість подорожувати стає меншою.

Наступним економічним фактором є рівень інфляції. Вона характеризується зростанням середнього рівня ціни регіону на туристичні товари. Нижче відображено динаміку індексу інфляції Запорізької області за 2015 – 2021 рр. (див. табл. 2.18).

Таблиця 2.18 – Динаміка індексу інфляції, %

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Індекс інфляції	142,1	112,3	114,1	109,2	103,2	104,2	108,8

Як видно з даних таблиці 2.18, рівень інфляції коливався протягом усього досліджуваного періоду, і станом на 2021 рік складав 108,8% (–23,4% у порівнянні з 2015 роком).

Позитивний вплив зростання доходів населення на розвиток туризму буде лише у тому випадку, якщо темпи зростання рівня заробітної плати перевищуватимуть темпи зростання інфляції.

Однією з важливих умов нормальної роботи діяльності суб'єктів туристичної галузі та підвищення ефективності їх роботи є вдосконалення системи оподаткування. Отже, політика оподаткування це ще один фактор впливу на туристичну індустрію Запорізької області.

Основними видами оподаткування туристичної діяльності є система оподаткування, обліку та звітності на загальних підставах, передбачена

законодавством України, а також спрощена система оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва.

Якщо говорити про особливості оподаткування у туристичній галузі, то найважливішим є облік податку на додану вартість (ПДВ) і податку на прибуток за операціями з надання туристичних послуг. Висока ставка ПДВ може негативно вплинути на інвестиційну та туристичну привабливість як досліджуваної області, так і всієї країни.

Із 1 січня 2021 року запрацювали зміни до Податкового Кодексу України, при внесені Законом №962 щодо податкових пільг та стимулів для підтримки діяльності у галузі креативних індустрій, культури, туризму, спорту та інших гуманітарних сферах. Зокрема, запроваджено знижену ставку ПДВ у розмірі 7% для операцій з постачання послуг у галузі культури й туризму, послуг з культурно-мистецьких заходів, проведення екскурсій у музеях, зоопарках і заповідниках. Також це відноситься до операцій з надання послуг з тимчасового розміщування (проживання), що надаються готелями та подібними закладами [34].

Зменшення податку на додану вартість для туризму матиме позитивний вплив, адже це стимулюватиме надходження інвестицій та призведе до зростання ефективності діяльності туристичних підприємств й зниження витрат на послуги.

Ще одним спеціальним податком в туристичній галузі є туристичний збір. Він належить до місцевих податків і зборів, надходження від яких зараховуються до місцевого бюджету. Туристичний збір сплачують громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, де встановлено збір, і тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі). Ставка збору встановлюється у розмірі до 0,5% – для внутрішнього туризму та до 5% – для в'їзного туризму від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, для однієї особи за одну добу тимчасового розміщення [15].

Що стосується саме Запорізької області, наприклад, у 2019 році туристичний збір за 9 місяців склав майже 4,8 млн. грн., що більше на 144% за аналогічний період у 2018 році. У 2021 до місцевих бюджетів регіону надійшло 8,5 млн. грн. туристичного збору, що на 40% більше, ніж у 2020 році.

Проте, таке додаткове оподаткування досить негативно впливає на туристичний імідж держави. До того ж, воно створює додаткові витрати для суб'єктів туристичної діяльності. Вирішенням проблем податкової політики області та країни загалом, повинно бути створення оптимальної системи оподаткування.

На сьогодні, в області немає достатньої наявності власних коштів для повноцінного фінансування туристичної галузі. Тому, інвестиційна активність та привабливість Запорізької області у сфері туризму є недостатньою – це ще один фактор економіки, що впливає на розвиток регіону в цілому. В області необхідно розвивати свою культуру, створювати відкриті культурні простори для того, аби залучати до активності талановитих людей та нових підприємців. Але цього буде замало, адже туризм та культурна індустрія не можуть стати альтернативою для промисловості регіону. Тому, для того, щоб сюди приїжджало більше туристів, треба інвестувати також в промисловий вектор (ремонтувати дороги, інфраструктуру та ін.).

Соціокультурні чинники Запорізької області включають безліч факторів, що безпосередньо мають вплив на туризм. Найпершим і досить важливим є демографічне скорочення (низький рівень народжуваності), що впливає на збільшення кількості туристів у майбутньому. Тож було проаналізовано демографічні показники за 2020 – 2021 роки (див. табл. 2.19).

Демографічна ситуація, що склалася в області, є однією з найважливіших соціальних проблем. У таблиці 2.19 простежується, що рівень народжуваності зменшився на 9,04% протягом одного року, у той час як смертність збільшилась на 21,5%. Отже, смертність переважає над рівнем

народжуваності [52].

Таблиця 2.19 – Аналіз демографічних показників населення Запорізької області за 2020 – 2021 рр., тис. осіб

Показники	Рік		Відхилення	
	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб	Відносне, %
Кількість народжених	10 523	9 571	–952	–9,04
Кількість померлих	29 388	35 717	6 329	21,5

Загальна чисельність населення впливає на кількість подорожуючих в межах області. Адже чим більше людей проживає на території, тим більше поїздок буде здійснено. Простежити зміни чисельності населення можна наступним чином (див. табл. 2.20). За даними Головного управління статистики Запорізької області за останні сім років загальна чисельність населення зменшилась на 117,3 тис. осіб [52].

Таблиця 2.20 – Аналіз загальної чисельності населення Запорізької області за 2015 – 2021 рр., тис. осіб

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Чисельність наявного населення	1 753,6	1 739,5	1 723,2	1 705,8	1 687,4	1 666,5	1 636,3

На зниження цієї кількості впливає низька народжуваність та вища смертність. Хоча й з даних таблиці 2.19 видно, що за цей період загальна чисельність наявного населення Запорізької області зменшилась на 6,7%.

Важливим фактором для туризму в області є рівень урбанізації, адже

стиль життя в місті відрізняється від сільського. У великих містах насамперед зростає психологічне навантаження на людей, у результаті чого виникає потреба у релаксації та відпочинку. Жителі сільської місцевості навпаки прагнуть розширити свій кругозір, побачити щось нове та нетипове для себе, тож для цього вирушають у подорожі великими містами.

Що стосується саме розвитку туристичної галузі, то у містах є більше можливості для реалізації різних видів туризму, а саме: культурно-пізнавальний, релігійний, подієвий, освітній, екстремальний. Та чим більше там проживає людей, тим швидше відбуватиметься підвищення ефективності туристичної діяльності. Постає завдання у визначенні кількості населення, що проживає на сільських та міських територіях Запорізької області (див. рис. 2.3).

За даними Головного управління статистики Запорізької області можна побачити, що чисельність міського населення дещо переважає над сільським. Кількість проживаючих людей у містах становить до 75% від усієї кількості наявного населення, і лише 25% живе у сільській місцевості.

Рис. 2.3 – Динаміка чисельності міського та сільського населення Запорізької області за 2015 – 2020 рр., тис. осіб

В Запорізькій області досить гостро стоїть питання проблем сіл, серед яких:

- низький розвиток малого та середнього бізнесу, у т.ч. у сільському господарстві;
- низька якість послуг через відсутність необхідної матеріально-технічної бази та інфраструктури;
- обмежений доступ до нормальних житлових умов, медичних та освітніх послуг;
- міграція сільського населення із сіл;
- відсутність державної підтримки.

Все це створює перешкоди для нормального розвитку туристичної діяльності.

Отже, для розвитку сільського (зеленого) туризму в Запорізькому регіоні необхідно вирішити проблеми, що присутні в селах, для початку надати якісні умови для життя тут та залучати різні підприємства для розвитку туристичної діяльності.

Крім цього, щоб села стали саме метою подорожей, потрібно докладати зусиль для підвищення якості послуг, що повністю задовольнятимуть потреби туристів. Наступним соціокультурним фактором, що має безпосередній вплив на туристичну галузь є рівень зайнятості населення (див. рис. 2.4).

Зі збільшенням безробіття зменшується платоспроможність, що унеможливорює поїздки для туристів. Та навпаки, зростання туризму, як галузі економіки, має вплив на рівень зайнятості, створюючи нові робочі місця.

Отже, протягом останніх п'яти років відбувалось коливання серед кількості зайнятих та безробітних людей. Наприклад, у 2017 році частка працюючих становила 90 % від загальної кількості економічно активного населення. Найменша кількість зайнятих зафіксована у 2020 – 2021 рр. Це зумовлено початком карантинного періоду по всій країні, коли зачинилося

багато підприємств й відповідно стало більше безробітних.

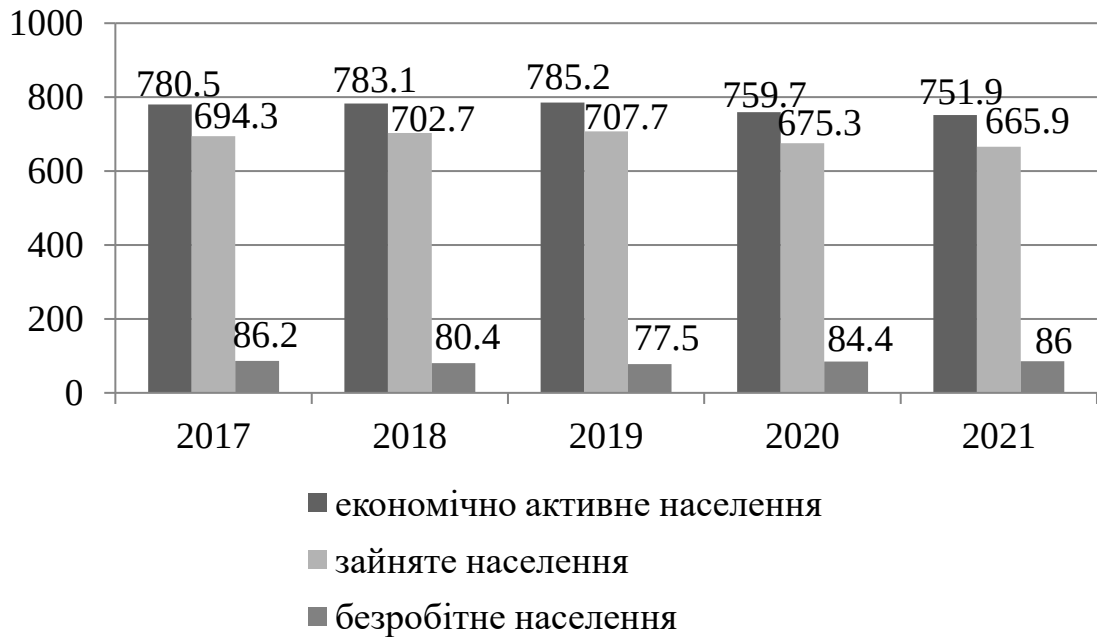

Рис. 2.4 – Динаміка рівня зайнятості та безробіття населення Запорізької області за 2017 – 2021 рр., тис. осіб

Успішний розвиток туризму залежить певною мірою від рівня обслуговування та кваліфікації працівників галузі. Він передбачає якісну підготовку кадрів, що в Запорізькій області забезпечується вищою освітою за спеціальностями «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа». Спеціальна фахова підготовка у результаті навчання впливає на готовність майбутніх працівників до професійної діяльності у галузі туризму.

В Запорізькій області працює 7 закладів вищої освіти та 6 коледжів, що готують фахівців за напрямом «Сфера обслуговування», а саме за спеціальністю «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа». Серед них відомий Національний університет «Запорізька політехніка», котрий став могутнім навчальним та науково-дослідним закладом, оснащеним сучасним обладнанням та новими технологіями навчання. В університеті є безліч освітніх програм та практики, особливо на спеціальностях «Туризм» та

«Готельно-ресторанна справа».

За результатами дослідження можна сказати, що лише 40% працюючих на підприємствах суб'єктів туристичної діяльності в регіоні мають відповідну вищу та середню освіту. Це говорить про те, що рівень процесу навчання в закладах вищої освіти є недостатнім та потребує більш детального вивчення. Можливе впровадження інноваційних технологій у процес викладання, запровадження сучасних форм та методів навчання у галузі туризму, збільшення науково-дослідної та практичної роботи задля успішної професійної діяльності у майбутньому.

Туризм дає можливість пізнати надбання людства через знайомство з культурою інших країн та народів під час подорожі. Наявність національно-культурної спадщини впливає на отримання туристом нових вражень, які він отримує знайомлячись з національними, культурними та релігійними традиціями. Запорізька область у свою чергу, володіє багатьма компонентами національно-культурного, історичного та рекреаційного потенціалу.

Ще один фактор впливу на туристичну галузь це технологічний. На розвиток туризму у сучасному світі дуже впливає технологізація. Всюди повинні впроваджуватись сучасні технології обслуговування для повного задоволення потреб сучасного мандрівника.

У туристичному обслуговуванні Запорізькій області наразі використовують:

- комп'ютерні системи з швидкого бронювання квитків на транспорт, культурні заходи;
- бронювання місць у готелях;
- інтерактивні дошки для інформування туристів;
- QR-коди на визначних пам'ятках для отримання більшої інформації про них та ін.

Впровадження такої системи дозволило економити час на обслуговування, оптимізувати формування туристичних маршрутів та знизити собівартість туристичних послуг.

Мультимедійні технології дають можливість для роботи з аудіо та відео файлами, що дозволяє використовувати комп'ютерні можливості в галузі туризму, зокрема розробку віртуальних турів. Така інновація досить нова, та її використання дозволило б підвищити конкурентоспроможність туристичних агентств та якість їх послуг [17].

Таким чином, для розкриття ефективності туристичного потенціалу Запорізької області використано метод PEST-аналізу, у результаті якого було виявлено ключові фактори зовнішнього середовища та їх вплив на туристичну галузь регіону. Внаслідок цього можна визначити подальші дії та напрямки для розвитку туризму області з боку зовнішніх чинників, спланувати заходи для реалізації поставлених завдань.

Запорізька область володіє великою кількістю складових частин туристично-рекреаційного потенціалу. Вона має достатньо ресурсів, аби задовольнити потреби туристів, починаючи з відпочинку на березі моря до екскурсій по містах. Багатий туристичний потенціал дестинації зумовлений вдалим географічним положенням, сприятливим кліматом, особливою архітектурою, історичними та природним об'єктами, що є фундаментом для туристичної галузі області.

Сприятливий клімат, красиві пейзажі берегів Дніпра, тепле море, бальнеологічні та грязьові джерела приваблюють туристів відпочити тут влітку. Курорти Бердянськ, Приморськ та смт. Кирилівка є найпопулярнішими курортними центрами серед відпочиваючих. Всього на узбережжі Азовського моря та річки Дніпро знаходиться майже 500 оздоровчих закладів [31].

Сучасний стан запорізького туризму, відбивається в рейтингу регіонів за кількістю туристів та наданих їм послуг, і Запорізька область посідає чільне місце у цьому списку. У 2019 році вона стала лідером з сімейного відпочинку саме на курортах Азовського моря. Крім того, область має багату історію. Тут подекуди розвивається історико-краєзнавчий, сакральний, подієвий, сільський туризм.

У регіоні останнім часом приділяється увага розвитку саме сільського виду туризму. Тут функціонує більше 30 садиб, де можна почати розбудову супутньої туристичної інфраструктури, а також сформувати маркетингове просування цього виду туризму. Адже відпочинок у селищах може стати досить цікавим для жителів міст [4].

Вивчення привабливості території є однією з важливих основ для здобуття інформації в інтересах різної цільової аудиторії. Для реалізації процесу оцінювання туристичної привабливості регіону та діяльності індустрії туризму доцільно підібрати комплекс статистичних показників, що забезпечать найбільш повне відображення основних внутрішніх параметрів. Відстеження, групування, ідентифікація, сполучення статистичних даних спроможні дати характеристику роботи та привабливості місцевості беручи до уваги різні точки зору. Вони також надають привід для розроблення стратегії, планів, проектів і програм сталого розвитку галузі органами, що реалізують публічну владу [7].

Розуміння органами місцевого самоврядування вагомості туризму як пріоритетної галузі економіки, втілення комплексу програм та здійснення заходів для її розвитку сприяє промоції та підвищенню конкурентоспроможності області на національному й міжнародному ринку туристичних послуг [34].

Тож для аналізу сучасного стану внутрішньої діяльності туристичної галузі в регіоні доцільно зосередити увагу на її ролі та значимості у економіці регіону. Для початку проаналізуємо напрямки та обсяги туристичного потоку області за 2018 – 2020 рр. (див. табл. 2.21).

У відповідності з даними служби статистики, можна сказати про те, що загальна чисельність зарубіжних туристів у 2020 році скоротилася більш ніж вдвічі порівняно з 2018 – 2019 рр. Кількість туристів, що здійснювали внутрішні поїздки зменшилася на 38%.

Стосовно громадян України, а саме жителів області, які подорожували за кордон, то їх кількість у 2019 році зросла на 14% порівняно з 2018 роком,

що свідчить про потребу дослідження питання популяризації регіону поміж вітчизняних туристів [51].

Втім, у 2020 туристи із Запорізької області стали менше відвідувати закордонні країни (виїзний турпотік зменшився на 42,5%). Це перш за все було зв'язано з появою пандемії коронавірусу в усьому світі та впровадженням обмежень на поїздки [60].

Таблиця 2.21 – Динаміка туристичних потоків в Запорізькій області за 2018 – 2020 рр., тис. осіб

Показники	Рік			Відхилення			
	2018	2019	2020	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2019/2018	2020/2019	2019/2018	2020/2019
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, тис. осіб	56374	56838	33169	464	-23669	0,8	-41,6
у тому числі:							
іноземні туристи, тис. осіб	252	182	36	-70	-146	-28	-80,2
у тому числі:							
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон, тис. осіб	38984	44391	25517	5407	-18874	14	-42,5
внутрішні туристи, тис. осіб	17138	12265	7616	-4873	-4649	-28,4	-38

Для підготовки статистичної інформації використовують також дані результативності туристичної діяльності на прикладі підприємств, що надають туристичні путівки в Запорізькій області (див. табл. 2.22).

Досліджуючи показники періодичності з 2018 по 2020 роки, можна

зробити висновок, що кількість туристичних агентств і туроператорів в Запорізькій області за цей період часу зменшувалась.

У 2019 р. кількість таких компаній зменшилася на 35 порівняно з 2018 р.. Відсоткова частка турагентів становить майже всю частку від загальної кількості суб'єктів діяльності у туризмі.

В області є декілька організацій, які займаються екскурсійною діяльністю, 30% компаній закрилися у 2019 році [52].

Таблиця 2.22 – Динаміка суб'єктів туристичної діяльності в Запорізькій області, од.

Показники	Рік			Відхилення			
	2018	2019	2020	Абсолютне, од.		Відносне, %	
				2019/ 2018	2020/ 2019	2019/ 2018	2020/ 2019
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, усього	188	153	147	–35	–6	–18,6	–4
у тому числі:							
туроператори	4	3	4	–1	1	–25	33,3
турагенти	174	143	53	–31	–90	–18	–63
суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність	10	7	–	–3	–	–30	–

Закриття туристичних агенцій і фірм у 2019 році було пов'язано з початком пандемії, так як вони лишилися прибутку, а багато працівників втратили роботу [18].

Крім того, на протязі усього досліджуваного часового інтервалу підприємства зачинялися через нестабільну економічну ситуацію в цілому в Україні.

Доцільне проведення аналізу статистичних даних щодо кількості

туристів й рекреантів, котрі були обслуговані суб'єктами здійснення туристичної діяльності (див. табл. 2.23).

Підсумовуючи дані таблиці 2.23 варто зазначити, що 2018 та 2019 роки характеризуються більш швидкими темпами зростання кількості обслугованих туристів в порівнянні з наступним 2020 роком, тож за період 2018 – 2019 рр. підприємства обслужили більше 30 тис. чоловік. Цей зріст відбувався не дивлячись на зменшення кількості підприємств у цей час. У 2020 ж році частка обслугованих клієнтів скоротилася майже вдвічі.

Таблиця 2.23 – Аналіз кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Запорізькій області, тис. осіб

Показники	Рік			Відхилення			
	2018	2019	2020	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2019/2018	2020/2019	2019/2018	2020/2019
Усього:	31679	31521	17984	–158	–13537	–0,5	–43
У тому числі:							
Громадян України усього:	31427	31339	17948	–88	–13391	–0,3	–42,7
У тому числі подорожуючих:							
– в межах території України	9836	8438	5924	–1398	–2514	–14,2	–29,7
– за кордоном	21591	22901	12024	1310	–10877	6	–47,4
Іноземців	252	182	36	–70	–146	–27,7	–80,2

Необхідно відмітити, що динаміка кількості обслужених громадян з інших країн, що приїхали до України, та чисельність туристів із Запорізької області, котрі поїхали за кордон мають практично однакову тенденцію [52].

Проте, кількість обслугованих іноземних туристів у 2020 році скоротилася на 80,2%.

Здійснено також аналізування кількості обслуговуваних туристів за видами туризму у абсолютному та відсотковому відношенні (див. табл. 2.24).

За даними Державної служби статистики туризму України та області упродовж 2018 року досліджуваний регіон відвідало 30884 чоловік з різною мотивацією поїздки, що на 49% більше, ніж у 2020 році (цього року їх було 15185 осіб).

Більшість туристів – це ті, хто приїжджає в область для розваг та відпочинку, їх майже 100% протягом трьох років. Кількість здійснених подорожей з діловою та службовою ціллю зазначені лише за 2018 рік, частка яких становить 2,1% [52].

Таблиця 2.24 – Динаміка обслугованих туристів турагентами за метою поїздки та видами туризму в Запорізькій області, тис. осіб

Показники	Рік					
	2018	Частка, %	2019	Частка, %	2020	Частка, %
Обслуговано туристів, усього	30884	100	25317	100	15185	100
У тому числі за метою поїздки:						
службова, ділова, навчання	642	2,1	–	–	–	–
дозвілля, відпочинок	29035	94	25308	99,9	14971	98,6
лікування	1207	3,9	9	0,1	214	1,4
спортивний туризм	–	–	–	–	–	–
спеціалізований туризм	–	–	–	–	–	–
інші	–	–	–	–	–	–

Тим не менш, мотивація подорожей туристів на цей час не змінилася, вони відвідують Запорізький регіон для того, аби відпочити.

Хоча область має великий потенціал для, наприклад, оздоровчого та лікувального туризму, та досить малий відсоток людей приїждять сюди

маючи потреби в оздоровленні. У всякому разі туристи не звертаються для цього до тур агентів та туроператорів. Деякі види туризму не мають навіть жодних статистичних даних (спортивний та спеціалізований), що може свідчити про відсутність інтересу до даної місцевості, як до такої, що має всі передумови розвитку того чи іншого виду туризму. Це має стати поштовхом для врегулювання питань стосовно здійснення значних заходів, наприклад, проведення спортивних змагань, на регіональному, національному та міжнародному ступенях [34].

Для дослідження стану туристичної діяльності треба охоплювати інфраструктурний потенціал. Тому було оцінено динаміку об'єктів, що надають туристам послуги з розміщення на території Запорізького регіону (див. табл. 2.25).

Таблиця 2.25 – Динаміка колективних засобів розміщення в Запорізькій області, од.

Показники	Рік			Відхилення			
	2018	2019	2020	Абсолютне, од.		Відносне, %	
				2019/ 2018	2020/ 2019	2019/ 2018	2020/ 2019
Кількість колективних засобів розміщування, од.	123	133	119	10	–14	8,1	–10,5
Кількість місць у колективних засобах розміщування, од.	16102	17938	16169	1836	–1769	11,4	–10
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування	162299	172731	92794	10432	–79937	6,4	–46,2

Виходячи з даних Державної служби статистики України можна

говорити про невелике збільшення кількості засобів розміщення у 2019 році (їх стало більше на 10 одиниць) та додавання більшої кількості місць для туристів (у 2019 вони зросли на 11,4%).

Так само покращилась статистика щодо кількості чоловік, які зупинялися у цих закладах, темпи їх приросту становили 6,4%. А вже у 2020 році усі три показники знизились як у абсолютному, так і відносному відхиленні [51].

У підсумку можна сказати, що результати здійсненого моніторингу варто застосовувати під час формування компонентів для розвитку сталого туризму Запорізького краю та редагування чи зміни створених програм. Стратегічним баченням для цього може стати системне спостереження за всіма показниками як зовнішнього, так і внутрішнього середовища туристичної індустрії, з обов'язковим створенням достатніх умов для задіяння потенційних туристичних магнітів регіону.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області

На основі низки досліджень, проведених у попередніх розділах, запропоновано та охарактеризовано нове бачення та стратегічні цілі розвитку туризму у регіоні.

Стратегічне планування – це системний підхід до змін та створення спільних поглядів на майбутнє туристичного середовища, процес визначення проблем та узгодження цілей, завдань й сценаріїв, реалізація яких дозволить вирішити ці проблеми.

Одним з важливих етапів формування стратегій розвитку туризму країни чи окремої території є стратегічний аналіз. Одним з таких є SWOT-аналіз, що є ефективним під час виявлення переваг та недоліків туристичного ринку [36]. Під часу даного аналізу виявляються загрози й можливості, що виникають у зовнішньому середовищі та сильні й слабкі сторони об'єкта дослідження (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – SWOT-аналіз туристичного потенціалу Запорізької області

Сильні сторони	Слабкі сторони
Вигідне географічне розташування	Відсутність інновацій для розвитку туристичної галузі
Велика кількість історико-культурних об'єктів	Незадовільний стан культурних пам'яток
Наявність лікувально-оздоровчих та курортних територій	Низький рівень якості лікувально-оздоровчих та курортних послуг
Існування матеріально-технічної бази туризму (готелі, санаторно-курортні заклади, заклади харчування)	Невідповідність цін та туристичних послуг

Продовження таблиці 3.1

Сильні сторони	Слабкі сторони
Наявність стратегії, плану розвитку культурного туризму регіону	Нестача маркетингових заходів для промоції області як туристичного центру
Великі площі незабудованої території	Переважає сезонний відпочинок
Багата культура традицій через багатонаціональність населення	Зношеність транспортної інфраструктури
Розгалужена мережа навчальних закладів з підготовки кадрів для туризму	Нестача фінансових ресурсів для розвитку нових видів туризму
	Неефективне використання культурного потенціалу
Можливості	Загрози
Збільшення ресурсів для розвитку різноманітних видів туризму	Пандемія, карантинні обмеження
Можливість розвитку туристичної інфраструктури за рахунок інвестицій	Відсутність будь-якої фінансової підтримки держави
Підвищення попиту на послуги внутрішнього та в'їзного туризму	Продовження військових дій в країні
Активізація спільного просування туристичних продуктів з сусідніми областями	Швидкий розвиток туризму в сусідніх регіонах
Включення області до загальнодержавних туристичних маршрутів	Зміна потреб та запитів туристів
	Небезпека надмірного антропогенного навантаження на рекреаційні території внаслідок зростання туристичних потоків

Результат проведеного аналізу передбачає встановлення ланцюгів зв'язку між факторами, котрі у подальшому можна використовувати для формулювання стратегій.

Основою для розрахунків та аналізу туристичної галузі регіону є система моніторингу ринку туристичних послуг [23].

Схема структурно-логічної послідовності, що слугує базою для здійснення моніторингу ринку туристичних послуг регіону була представлена у роботі (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1 – Схема структурно-логічної послідовності здійснення моніторингу ринку туристичних послуг

Пропонована методика передбачає визначення специфіку

досліджуваного регіону, його туристично-рекреаційні ресурси, стан туристичної інфраструктури, виявлення проблем державної політики у галузі, а також аналіз показників соціального та економічного середовища. Так само, у схемі зазначено завдання щодо вивчення конкурентів серед сусідніх регіонів та туристичних фірм, що передбачає дослідження показників їх діяльності, а саме: обсяги продажу туристичних фірм, цінова політика, пропозиції підприємств.

У результаті необхідно проводити розрахунок показників ефективності сфери туристичних послуг регіону, створювати бази даних показників. Аналіз показників пропонованої системи моніторингу дозволить зробити висновки про задовільний чи незадовільний стан сфери туристичних послуг та допоможе надалі знайти дієві інструменти для зросту їх ефективності.

Для ефективного впровадження даної системи моніторингу необхідне проведення спеціальних заходів для місцевих органів управління, підприємців та фокус-груп, що займаються дослідженням галузі туризму на регіональному рівні [22]. Це допоможе насамперед налагодити взаємодію з підприємствами надання туристичних послуг для отримання усієї необхідної інформації. Також участь у такому заході допоможе місцевим органам влади налагодити прямий контакт із підприємцями для подальшої співпраці над моніторингом туристичної діяльності.

Визначити актуальний туристичний попит Запорізької області можна за допомогою проведення громадського опитування. Було здійснено анкетування у вересні – жовтні 2021 р. на платформі Google Forms, у якому взяло участь близько 125 респондентів. Загалом анкета складалася з 11 питань, серед яких були виявлені фактори, що впливають на вибір туристичної території для перебування під час подорожі; види відпочинку, яким надають перевагу туристи; рівень задоволення якістю підприємств, що надають культурні й туристичні послуги; найголовніші проблеми розвитку туризму області на думку респондентів та які результати вони очікують від втілення стратегії розвитку.

Результати опитування приведено в додатку Б.

У результаті виявлено, що 44% учасників опитування надають перевагу пляжному виду туризму, що підтверджує статус відпочинку в області як «сезонного», 40% обрали пізнавальний туризм, 12% – екстремальний, найменшу зацікавленість становить оздоровчий вид туризму – 4%. Респонденти вважають, що в області необхідно приділити більше уваги розвитку сільського та подієвого туризму, за що проголосувало 72% опитаних.

Серед факторів, які впливають на вибір туристичної дестинації в межах області більшість респондентів обрали бюджет – 64%. Лише 20% серед опитаних найголовнішим чинником обрали вибір виду туризму, що є на певній території, 10% спираються на транспортну доступність, 6% відводиться культурно-пізнавальній програмі дестинації. Хоча й в опитуванні брала участь невелика кількість людей, проте можна зробити висновок, що культурний потенціал Запорізької області майже не задіяний у розвитку туризму, адже не є головною мотивацією для вибору місця подорожі.

Було виявлено, що 60% респондентів задоволені якістю закладів культури області (музеї, театри, кіноконцертні зали). Середній рівень задоволення також має якість підприємств, що надають послуги з розміщення – 44%.

Було також визначено, чи задоволені потенційні туристи станом санаторно-курортної бази Запорізької області. У результаті 48% вважають її стан незадовільним, та лише 8% відмічають його як відмінний.

Половина респондентів (50%) вважають головною проблемою розвитку туризму в Запорізькій області низьку якість обслуговування та обмежену кількість видів туризму. Наступними проблемами учасники вважають замало дозвілля – 32%, високу вартість турів – 12%, незадовільну транспортну інфраструктуру – 8%.

Для пошуку інформації при організації туристичних подорожей використовують такі джерела інформації: 76% – інтернет-пошук, 20% –

соціальні мережі, 2% – зовнішня реклама, 2% – реклама в ЗМІ. Це вказує на те, що необхідно покращувати маркетингові заходи для популяризації Запорізької області як туристичного центру використовуючи медійні джерела та вдосконалюючи зовнішню рекламу для відновлення зацікавленості до регіону місцевих мешканців [19].

Грунтуючись на проведеному опитуванні серед туристів і аналізі туристично-рекреаційного потенціалу регіону можна виокремлювати головні туристичні магніти Запорізької області.

3.2. Перспективи післявоєнного відновлення туристичної галузі в Запорізькій області

Досліджуючи туристично-рекреаційний потенціал та туризм взагалі, не можна не проаналізувати стан галузі на сьогоднішній день. На початку 2019 року весь світ сколихнула епідемія вірусу COVID-19, що відобразилося на туристичній сфері, адже було впроваджено карантинні обмеження, які призвели до зменшення міжнародних туристичних потоків. Люди почали подорожувати в межах своїх країн, тож внутрішній туризм став альтернативою виїзному.

Криза двох років, пов'язана з пандемією COVID-19, змусила туристичний бізнес шукати нові та інноваційні шляхи для розвитку своєї діяльності і ситуація дещо стабілізувалася [18]. Проте 24 лютого 2022 року туризм зіштовхнувся ще з одним викликом: початком російського вторгнення в Україну. Але з досвіду тих країн, що пережили період війни, можна сказати, що туристичний інтерес до них зростає після її закінчення.

Російська агресія проти України торкнулася туристичної сфери і європейських країн: зменшилась кількість подорожей як на російському, так і на українському ринках, знизився рівень довіри до країни-агресора та збільшились побоювання іноземних туристів через небезпеку в Україні. Країни ЄС, що межують з Україною, також почали втрачати туристів. Адже

гостей країн лякають новини про загрози, які виникають поблизу кордонів. Через це, наприклад, Польща втратила від 30% до 40% туристів, Угорщина – 45%, Литва – 39%, а в Словаччині цього літа кількість туристів зменшилась на 49% [40].

Європейський ринок багато років був орієнтований більше на російських туристів. У 2020 році на росію та Україну припадало разом 3% витрат на туризм, і як прогнозує Всесвітня туристична організація, у разі продовження війни, у 2022 році може втратитись близько 14 млрд. дол. надходжень від туризму.

Війна в Україні, з моменту російської навали, спричинила значне ослаблення економіки загалом: скоротилися обсяги виробництва, підвищилися ціни, порушилася логістика підприємств. Для економіки країни необхідно, аби підприємства та бізнес продовжували працювати, тим самим наповнюючи надходження до державного бюджету. Як зазначає Державне агентство розвитку туризму, загальні надходження від туристичної діяльності до Державного бюджету України скоротилися на 18% [40].

Попри збитки, які зараз зазнає туризм в Україні, за перші чотири місяці 2022 року туристичний збір зріс на 65% більше, аніж у 2021 році за цей період. Туристичні агентства сплатили до державного бюджету на 85% коштів більше, ніж на початку 2021 року. Це перш за все пов'язано з тим, що до згаданого проміжку часу увійшло два довоєнних місяці на які припали святкові та новорічні вихідні. З початку вторгнення росії люди були змушені залишити свої домівки у небезпечних регіонах, і тому найбільший прибуток до бюджету принесли готелі та санаторії, що стали притулком для українців. Ними було сплачено майже 461 млн. грн. за перші півроку [43]. Звичайно, що така сума відрізняється від тієї, яка була сплачена у минулому році цього ж періоду – на 30% менша. Від діяльності кемпінгів, туристичних баз і таборів дитячого відпочинку було сплачено 73 млн. грн., що на 59% менше ніж торік.

Актуальні дані на сьогодні дають таку статистику: за перше півріччя 2022 року сума туристичного збору становить 89 млн. 420 тис., це на 28,8%

більше за аналогічний період минулого року – у той час сума збору складала 69 млн. 453 тис. грн.

Найкращі показники щодо сплаченого податку мають такі області: Київська, Одеська, Дніпропетровська та значна кількість західних областей. Порівняно з відповідним періодом 2021 року найбільше зростання простежується у Львівській області – 193%. Великий відсоток приросту мають також Закарпатська область – 144%, Тернопільська – 145%, Хмельницька – 116%, Кіровоградська – 105%, Чернівецька – 103%, Івано-Франківська – 76,4%. Щодо Східної та Південної частини України, то туристична галузь тут повністю зупинилася. Найбільших збитків зазнали окуповані області й ті території, де все ще ведуться бойові дії [43].

Що стосується податку, то за період 01.01.2022 – 01.07.2022 представники української туристичної індустрії сплатили на 25,7% менше податків, ніж за перші півроку у 2021. Таким чином, загальна чисельність платників, котрі займаються туристичною діяльністю, у першому півріччі війни зменшилася в середньому на 17%.

Збільшення надходжень фіксують за рахунок діяльності туристичних фірм, які внесли до державного бюджету на 41% більше коштів порівняно з відповідним періодом минулого року. Це знову-таки пояснюється тим, що звітний період включає перші два місяці передвоєнного стану, що характеризувалися раннім бронюванням на новорічні свята [16].

Водночас зафіксовано зниження на 21% діяльності туроператорів, які за перше півріччя цього року сплатили лише 83 млн. грн. податку.

Отже, можна сказати, що туристичний збір, як і податки, демонструє тенденцію до зменшення надходжень в бюджет. Адже за перші чотири місяці цього року в країні було зафіксовано збільшення турзбору на 65%, а за півроку показник став значно нижчий – 29%. Таке зниження означає, що багато людей повертаються додому. Тож до кінця року прогнозують подальше зменшення туристичних надходжень, котрі, швидше за все, досягатимуть рівня минулого року.

Цьогорічний туристичний сезон один з найскладніших за весь період Незалежної України. Частина територій окупована або знаходиться в зоні бойових дій, тому туристична діяльність там неможлива. А безпечні регіони слугують переважно прихистком для українців, змушених виїхати зі своїх домівок.

Станом на серпень 2022 року понад 11 млн. українців виїхали за кордон з початку війни, та близько 5 млн. осіб вже повернулися додому. Проте з наближенням зими темпи евакуації знову зростають [16].

Лише за один місяць осені з небезпечних та окупованих територій Запорізької області виїхало близько 28 тисяч осіб. Через загострення ситуації в обласному центрі приблизно чверть населення евакуювалася за межі області, ще чверть містян переїхали у селища.

З початком літнього періоду попит на подорожі серед українців почав дещо поновлюватись. В центральних та західних областях відновили свою роботу деякі туристичні оператори, що займаються внутрішнім туризмом. Українці поступово починають здійснювати короткі подорожі в межах країни, для того, аби змінити обстановку, відновити сили та працездатність. Саме це дозволяє потроху розвиватися ряду суміжних галузей: перевізникам, ресторанному господарству тощо. Розпочалися одно-дводенні тури Львівщиною та Закарпаттям, відвідування тамтешніх музеїв та замків. Проводяться благодійні екскурсії. У громадян також підвищився інтерес до екскурсій Київщиною, особливо тими містами, де відбувалися військові дії та залишилось багато руйнувань – Буча, Ірпінь, Гостомель. Але поки що такі тури є самостійними та не офіційними.

За даними статистики одного з вітчизняних туроператорів, у червні 2022 року було також заброньовано виїзні тури, їх придбало 1440 туристів, а в червні 2021 року – близько 95 000 людей. Проте українців все ж цікавлять поїздки з ціллю евакуюватися, а не відпочити [58].

Для організації подорожей людям, які все ж мандрують Україною, було створено відповідні правила, пов'язані з обмеженнями навіть на безпечних

територіях. Тож здійснюючи поїздку, варто поцікавитися наявністю укриттів за маршрутом подорожі. Туроператори та гіді теж мають формувати екскурсійні маршрути враховуючи доступ до найближчих бомбосховищ у разі повітряної загрози. Також планувати туристичні поїздки необхідно з врахуванням комендантської години тієї області, до якої прямують туристи. У різних регіонах є свої обмеження, та загальними є наступні:

- заборонені прогулянки та екскурсії маршрутами поблизу критичної інфраструктури, військових, стратегічних об'єктів;
- заборонено проведення масових заходів;
- заборонено відвідувати прифронтові точки;
- рекомендовано втриматися від походів в гори, до лісових масивів у різних областях [54].

Доки продовжується війна, все ще буде складно оцінити усі втрати в туризмі. На сьогоднішній час є лише уявне представлення усього масштабу руйнувань, що принесла росія, але війна – це кризове становище для багатьох галузей, у тому числі й туристичної. Кількість руйнувань продовжує зростати. Міністерство регіонального розвитку почало надавати інформацію щодо площі знищених та пошкоджених об'єктів й закладів культури, туризму та спорту. Нині кількість таких закладів, що були ушкоджені або зруйновані перевищує 1153 об'єкта, сума збитків яких становить 2 млрд. доларів. Найбільше за кількістю руйнувань закладів туризму, культури й спорту постраждали Донецька, Луганська, Харківська, Київська, Миколаївська та Запорізька області [56].

Для прикладу опису втраченого туристичного сезону було взято досліджувану Запорізьку область, яка наразі є окупованою. Більшість її територій захоплена російськими окупантами, люди мають змогу приїздити лише до обласного центру, який зараз також приймає переміщених осіб. Вся країна, у тому числі й Запорізька область, втратила один із головних напрямів літнього відпочинку – пляжний та морський туризм. Всі курортні центри окуповані, жодні заклади не працюють, зокрема в Кирилівці,

Бердянську та Приморську це більше 1000 закладів [41]. Інші райони області фігурували як пізнавальні дестинації, в селищах, котрі зараз щоденно потерпають від збройної агресії, подекуди зароджувався сільський туризм.

На спеціальній платформі є список зруйнованих об'єктів культурної спадщини [49], їх кількість в Запорізькій області станом на вересень цього року становить 19 пам'яток. Тож на думку фахівців збитки туристичної галузі регіону сягатимуть десятків мільйонів. Виникає проблема у тому, що постраждалі території будуть вилучені з обігу користування мінімум один-два роки, принаймні окремі їх зони. Для того, аби туризм відродився повноцінно знадобиться ще більше часу.

Сфера культури на Запоріжжі зараз займається роботами над виявленням символіки російсько-імперського та радянського минулого. Буде проведено процедуру вилучення з обігу 52 таких пам'яток історій та мистецтва міста Запоріжжя. Обласними театрами та філармонією проводяться концертні програми для військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб, котрі знаходяться у місті на лікуванні, а також ігрові програми для дітей. На Інтернет-сайтах забезпечено онлайн-трансляції тематичних концертів до державних свят та вистав, які може подивитися кожен. Також заклади культури наразі займаються виготовленням військового спорядження та наданням гуманітарної допомоги мешканцям, котрі її потребують.

Департаментом культури разом з музеями області та Національним заповідником «Хортиця» проведено евакуацію культурних цінностей у безпечніші місця, визначені Міністерством культури та інформаційної політики України:

- Національний заповідник «Хортиця» – 1377 предметів;
- художній музей області – 909 предметів;
- краєзнавчий обласний музей – 19523 предмети;
- Гуляйпільський, Вільнянський, Токмацький музеї – 222 предмети;
- Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека – 835 цінних

видань [48].

Світове туристичне товариство підтримує Україну в боротьбі з російською агресією та започатковує заходи, на яких можна говорити про стан туризму українських міст та їх потенціал на міжнародному рівні, з можливістю оживлення туристичних потоків до деяких з них. Окрім цього, проходять різні виставки та мітинги з закликами зупинити війну в Україні, які ще більше привертають увагу до неї.

Українські фахівці з туризму звертаються до тих країн, на території яких велися військові дії, щоб отримати інформацію й рекомендації щодо планів, заходів з відновлення та процвітання туризму, оскільки досить багато країн постали як успішні туристичні напрямки після війни. Гарним прикладом є Хорватія, де туристична діяльність під час війни практично зупинилася. Її відновленню сприяла промоція пляжних локацій та островів, про які раніше не знали закордонні туристи.

Ще одним прикладом є Ізраїль, який і сьогодні знаходиться у стані війни з Палестиною. Та мандрівники незважаючи на це все одно охоче відвідують країну. Туризм тут пристосувався до війни, та не дивлячись на зниження доходів від туризму, економіка країни цього майже не відчуває. Тут популяризують паломницький, медичний та культурний види туризму.

Єгипет стрімко розвиває туризм за допомогою історичних пам'яток та природних особливостей морського узбережжя. Тут також відбувся військовий конфлікт, та мало хто з туристів зараз згадує про це, адже вони приїждять відпочити до моря й подивитися на видатні пам'ятки [53].

Звичайно, війна в Україні не може зрівнятися з будь-якою іншою збройною боротьбою в сучасному світі, тому що інші країни не зазнали таких руйнувань, як Україна. Туристичний ринок тут занепав як ніде раніше, тому його «регенерація» буде довгою та своєрідною.

Оскільки туристична галузь продовжує функціонувати, постає питання у виявленні інтересів та пріоритетів потенційних туристів, на основі чого вже можна будувати шляхи до її повноцінного відновлення. Проводячи нове

опитування можна проаналізувати зміни й тенденції, а також мінливість попиту на туристичні послуги. Для цього було проведено опитування у вересні – жовтні 2022 р. серед 125 респондентів.

Головними питаннями були такі: чи планують вони подорожувати у цьому році та що стає на заваді для цього, які фактори вибору місця відпочинку впливають на людей зараз, куди б громадяни відправились у подорож.

Також були запитання, що стосуються саме Запорізької області: коли була остання подорож Запорізьким краєм та якою була її якість, що на думку респондентів необхідно буде зробити для відновлення туризму в області після війни в першу чергу.

Повні результати опитування приведено в додатку В.

Можна провести порівняння результату щодо переваг у виборі виду відпочинку серед туристів та проаналізувати зміни туристичного попиту підчас воєнних дій (див. рис. 3.2. та 3.3).

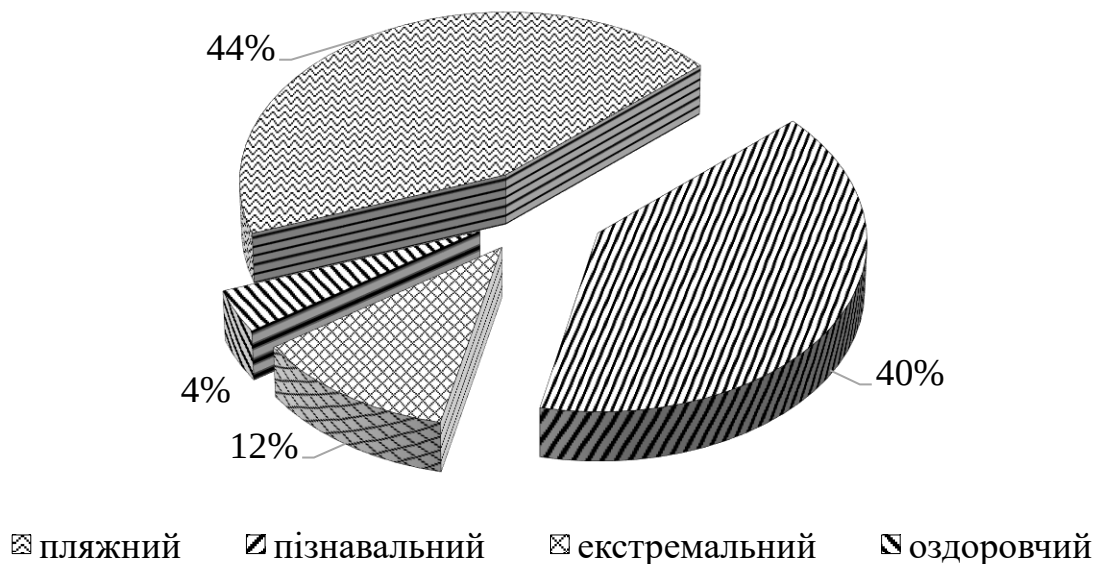

Рис. 3.2 – Види відпочинку, яким надавалась перевага респондентів Запорізької області до війни

Отже, у результаті опитування виявилось, що метою сьогоденної подорожі більшості людей став психологічний відпочинок від нинішніх подій (28%), найменший відсоток респондентів подорожують з метою лікування та реабілітації – 4%.

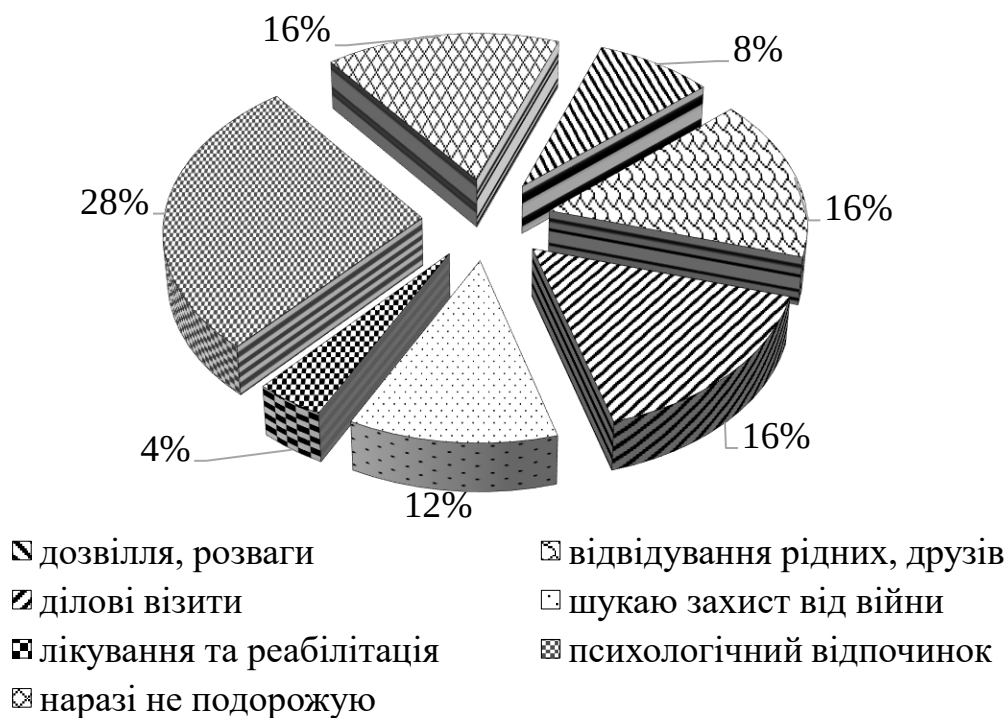

Рис. 3.3 – Види відпочинку, якому надається перевага респондентів
Запорізької області у воєнний час

У довоєнний час більшість людей обрало пляжний відпочинок, як вже було зазначено раніше.

Серед опитаних 72% взагалі не планують подорожувати цього року. Обраним місцем відпочинку для тих, хто подорожував би, більший відсоток отримали закордонні поїздки – 52%, до Західної України поїхало б 32%, до Центральних областей – 16% респондентів.

Було з'ясовано, що головною причиною, котра заважає подорожувати, стала думка, що зараз не час для подорожей – 40%, а 24% опитаних втратили роботу. Також на подорожі не мають вільного часу 16% людей, усі інші –

шукають захист від війни.

Найважливішим фактором впливу на вибір місця відпочинку сьогодні став бюджет – 44%, що є результатом втрати заробітку серед населення. Наступним фактором стала наявність бомбосховищ та безпечних місць на території, за це віддали голоси 24%, адже в нинішніх умовах безпека життя стала найважливішим пріоритетом для перебування на території України взагалі. Решта голосів відводиться культурній та екскурсійній програмі (12%), відсутності росіян поруч (12%), транспортній доступності (8%).

Найулюбленішими місцями відпочинку в Україні для опитаних стали: парки та природні локації (32%), моря й курорти (28%), гори (24%), архітектурні пам'ятки (16%). Тож можна зробити висновок, що природно-рекреаційні ресурси країни є досить популярними та цікавими, що дозволяє акцентувати увагу на розвитку туристичної діяльності саме на таких локаціях.

Стосовно досліджуваної області було виявлено, що більшість опитаних подорожували Запорізьким регіоном незадовго до початку війни – 56%. Решта учасників опитування здійснювали поїздки більше року тому – 44%. Також вони оцінювали якість своїх останніх поїздок за 5-ти бальною шкалою: цілком задовільними вважають свої подорожі 48% респондентів, 44% віддали свої голоси за середню якість, і лише 8% вважають якість подорожей незадовільною.

Цікавим для потенційних туристів стало питання щодо вибору місця для відвідування в Запорізькій області після закінчення війни. Виявилось, що 67,11% мріють поїхати до моря, 16,8% поїдуть на місця минулих військових подій, решта респондентів прагнуть відвідати пам'ятки природи та архітектури. Такі результати анкетування дають зрозуміти, що приділяти увагу відновленню туризму перш за все слід буде на звільнених територіях та на морських курортах області, адже люди почнуть повертатися до своїх домівок, а іншим буде цікаво побачити місця битв на власні очі. А море завжди було в пріоритеті українців котрі подорожують в межах країни, і

оскільки курорти будуть недоступними для відвідування невизначений термін, а після перемоги знадобиться багато часу для розмінування прибережних територій, то бажання поїхати на українське море буде значно більшим.

Виявлено, що на думку респондентів першочерговим завданням для відновлення туризму в Запорізькому регіоні є відбудова інфраструктури, за що проголосувало 84%. Це пов'язано з великою кількістю зруйнованих об'єктів, у тому числі й туристичних. Тож для відродження туристичної галузі треба відновлювати пошкоджену інфраструктуру, та будувати нову. Учасники також вважають, що важливо створювати нові туристичні маршрути, котрі будуть проходити місцями минулих військових дій, цьому пункту було відведено 40% голосів. Така частка голосів підтверджує зацікавленість населення у вшануванні пам'яті героям, закріпленні області як однієї з найсильніших територій у боротьбі за правду та свободу, перетворенні регіону у своєрідну «військову» фортецю. Поява воєнно-історичного виду туризму в області матиме попит не лише серед українців, а й стане українською туристичною Меккою для іноземних туристів.

За відновлення курортних місць проголосувало 32% учасників, що знову-таки наголошує на великому інтересі українських мандрівників до морського відпочинку. Було віддано 24% голосів проведенню великої кількості фестивалів та концертів в Запорізькій області. Це допоможе популяризувати в регіоні забутий через війну фестивальний туризм. Такі заходи можна також спрямовувати на проведення декількоденних фестивалей військової тематики, де туристи матимуть змогу взяти участь у театралізованих виставах, турнірах та змаганнях, відзначити чи вшанувати пам'ятні дати. Подібні заходи матимуть визнання не лише на національному, а й на світовому рівні.

На основі низки досліджень, проведених у попередніх розділах, запропоновано та охарактеризовано нове бачення та стратегічні цілі відновлення й розвитку туризму у регіоні у вигляді схеми, що є наочним

графічним зображенням взаємозв'язку цілей та показує розподіл головної мети чи місії на окремі завдання та дії (див. дод. Г).

Як видно зі схеми, реалізація головної мети, а саме перетворення Запорізької області на відомий центр туризму, потребує впровадження нових механізмів з умовами сьогодення, що будуть пов'язані із засобами досягнення цілей.

Отже, запропоновано модель відновлення, котра складається з трьох головних шляхів:

- створення нішевих туристичних продуктів;
- відновлення туристичних зон та інфраструктури;
- створення механізму просування нового туристичного продукту.

1. Першою підціллю для створення нішевих туристичних продуктів буде коригування тієї продукції та напрямків туризму, котрі вже були сформовані до війни, проведення оцінювання їх стану та відштовхуючись від результатів, складання планів розвитку на найближчі роки. Далі виникає необхідність у збільшенні кількості новостворених туристичних атракцій для вже існуючих видів туризму, а також розробка нових туристичних продуктів відповідно до кожного з них. Минулі роки показали, які напрямки туризму почали з'являтися в карантинних умовах.

Одним з найбільш перспективних став гастротуризм, який у поєднанні з іншими видами туризму забезпечує стійкий приріст туристів та формує новий гастрономічний рух у суспільстві, та по закінченню війни в Україні він не втратить своєї популярності. У цьому році попри військові дії відбулася знакова подія для української культури – до переліку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО внесли український борщ. У Києві на честь цього планують встановити скульптуру борщу. Подібні арт-об'єкти привернуть увагу до українських страв та підвищать інтерес до гастрономії [49].

До початку повномасштабної війни в Україні одним з пріоритетних напрямків туризму був медичний, а саме оздоровлення, репродуктивна медицина та стоматологія. Щоб повністю не втратити своїх спеціалістів, різні

санаторії модернізувалися як реабілітаційні, психологічні центри для постраждалих в ході війни. Тож після її завершення медичний туризм для внутрішніх туристів стане ще більш популярним, а оскільки Запорізьку область відвідувало дуже мало туристів з метою лікування та оздоровлення, потоки туристів можуть відновитися, при умові вирішення тих проблем, що стоять на заваді динамічного просування цього виду туризму [56].

Тож стимулювання індустрії туризму та гостинності до створення нових, сучасних, комплексних туристичних продуктів змінить «шаблон» області з суто літнім, пляжним відпочинком.

Оскільки зараз весь світ збентежений війною в Україні, після її закінчення Україна матиме достатньо великі перспективи для появи нового виду туризму, що буде пов'язаний з військовими подіями та пам'яттю про них. Зважаючи на великі руйнування міст, житлових будинків та інфраструктури, створення оборонних споруд тощо, матиме місце розвиток саме воєнно-історичного туризму. Подорожі такими об'єктами будуть відтворювати у свідомості людей символи мужності українських захисників та дух об'єднання українського народу [49].

Для початку впровадження такого туристичного напрямку запропоновано звернутися до тих країн, на території яких колись були військові дії, щоб обмінятися досвідом відновлення галузі.

Наступним кроком повинно стати формування військово-історичних туристичних продуктів. Прикладом може слугувати надання турів для життя в армійських умовах з участю в програмах військової підготовки, катанням на військовій техніці, стрільбі зі зброї та ін., що може також носити назву мілітарі туризм.

Аби зарадити розвитку даного різновиду туризму в післявоєнний період доцільно будувати нові «маршрути пам'яті». Частину зруйнованих об'єктів треба зберегти для історії. А також можна залишити недоторканими цілі квартали, аби перетворити певну місцевість на «місто-музей». Це дозволить туристу знаходячись поруч з такими пам'ятками відчувати та

«пережити» ті емоції, котрі він не отримає при перегляді фото. Такі місця повністю збережуть той дух війни та руйнувань, що відбувалися тут.

Може стати актуальним і освітній туризм [56]. Подорожі до місць минулих військових подій стануть у нагоді для вивчення української історії.

Те, що можна робити вже сьогодні, це створювати віртуальні екскурсії звільненими або зруйнованими місцями, як, наприклад, екскурсія «Доторкнись до України», яка поки що демонструє оцифровані об'єкти Київської області [59].

У рамках роботи над дослідженням Запорізької області можна констатувати той факт, що уже зараз під час війни в Україні починають формуватися різні заходи та виставки присвячені військовій тематиці. У місті Запоріжжя просто неба відкриваються виставки патріотичних робіт, плакатів з метою донести людям правду про скоєні злочини російської федерації та необхідність протистояти їхній пропаганді. Такі експозиції не тільки роблять відомими українських митців, а й підвищують моральний, бойовий дух та почуття патріотизму серед громадян.

У обласному центрі також нещодавно з'явився своєрідний монумент пам'яті – арт-об'єкт у вигляді бронежилету з автомобільних ресорів. Він має на меті увічнити працю багатьох зварювальників, котрі виготовляли такі бронежилети для українських воїнів на початку війни, чим врятували сотні життів. Втім, важливо, щоб такі незвичні та нові проекти реалізовувалися на професійному рівні.

2. Другою ціллю для розквіту туризму в Запорізькій області запропоновано зробити відновлення туристичних зон та інфраструктури. Першим кроком для цього має стати розробка стратегій розвитку регіонів, які безпосередньо постраждали від бойових дій, та прилеглих до них територій. Стратегії стосовно деяких районів, ймовірно, доведеться писати заново [56]. Вони повинні містити у собі ще більше аспектів, котрі не враховувалися до лютого місяця цього року, особливо це питання людської безпеки, збереження довкілля та ін.

Важливою задачею відновлення туристичних зон є повне звільнення та розмінування територій, що вимагатиме багато часу та коштів. Але, якщо цього не зробити, то туризм в цих районах буде недоступним. Слід враховувати й те, що спочатку туристи будуть їхати до тих регіонів, які менше постраждали від війни. Тож в Запорізькій області, звичайно, першочерговим завданням буде відновлення критичної інфраструктури та розмінування.

Необхідно також зайнятися облаштуванням місць відпочинку з урахуванням вимог безпеки [14].

Для того, аби відновився туристичний потік в Запорізькій області, треба займатися відновленням транспортних перевезень. Для більшої мобільності необхідно займатися розбудовою транспортної інфраструктури, а саме облаштовувати різноманітні зручності для туристичного транспорту: сформувати мережу місць зупинок та паркування, забезпечити зрозумілу навігацію до них, запровадити зручну систему оплати за послуги паркування. Необхідним є також задіяння водного транспорту, вдосконалення пішохідної та вело-інфраструктури.

Зруйновані будівлі у містах, пошкоджені пам'ятки архітектури потребують реконструкції, це є ще одним кроком до поновлення туристичної галузі. Ця задача породжує іншу – визначення джерел фінансування та формування бюджету.

Було запропоновано розпочати відкриття нових музеїв, виставок та адаптувати їх до сучасного туриста. Задля розвитку, наприклад, військово-історичного туризму важливо буде встановлювати музеї та виставки, де будуть відтворені найважливіші битви, а для вшанування пам'яті загиблих – меморіальні комплекси [5]. Гарною ідеєю буде створення віртуальних екскурсій, 3D візуалізацій певних подій, боїв за звільнення територій безпосередньо на виставкових заходах чи в приміщеннях музеїв. З огляду на це треба реорганізовувати підхід та концепцію до роботи таких закладів.

3. Третьою ціллю було запропоновано розробку механізму просування

нового туристичного продукту. Для цього перш за все варто сформувати загальний імідж області, створити туристичний бренд для усього регіону, адже це матиме особливе враження від дестинації в уяві як туристів, так і жителів [17]. Будь-яке місто, територія, чи певний об'єкт має свій живий характер та спосіб життя, а щоб це підкреслити, для певної території створюють візуальну айдентику. Вона допомагає не лише виділити конкретне місце як туристичний напрямок, а й побудувати більш ефективну та зрозумілу комунікацію з місцевими жителями.

Місто Запоріжжя декілька років тому отримало власний туристичний бренд. Та для належного просування усього Запорізького регіону треба формувати окрім міського, ще й обласний імідж. Він може бути створений на основі найпопулярнішого виду туризму в області зараз, або ж на базі того напрямку, котрий буде цікавим у післявоєнний період. Після створення бренду можна зайнятися виготовленням тематичної продукції.

Наступним етапом була запропонована уніфікація інформаційних технологій та навігації. Вона передбачає розробку концепції туристичної навігації, зручної як для українських, так і для іноземних мандрівників. Пропонується розробляти туристичні карти, розміщувати та уніфікувати туристичні вказівки, встановлювати інформаційні табло, QR-коди, інсталяції, 3D візуалізації тощо [14].

Розширення мережі туристично-інформаційних центрів по Запорізькій області має стати єдиною інформаційною системою, а також системою продажу регіональних туристичних продуктів та послуг. В усіх локальних центрах споживач повинен мати можливість отримати всю необхідну інформацію та придбати туристичну продукцію.

Останнім та чи не найголовнішим кроком, що стоїть на меті відновлення туризму є утворення сучасного цифрового просування нових туристичних напрямків, створення унікальних рекламних продуктів. Оперативними завданнями для цього можуть бути: оновлення туристичних порталів та сайтів як основних джерел туристичної інформації, постійна

зміна промоційних туристичних рекламних роликів, підготовка соціальних мереж та цифрових додатків, що спрощують доступ до туристичних сервісів.

Тож щоб відновити позицію Запорізької області на ринку туристичних послуг, туристичні підприємства повинні знайти нові способи реклами та продажу своїх продуктів.

До запропонованої задачі відноситься й участь у всенародних виставках та презентаціях для залучення цільових груп закордонних туристів.

Необхідною є також співпраця з прилеглими регіонами й містами у напрямку відновлення туристичної сфери, проведення спільних післявоєнних промоційних заходів, створення спільного туристичного кластеру.

У Державному агентстві розвитку туризму вважають за потрібне визначити, що саме вони прагнуть донести людям: все ж залишити пам'ять про військові події, або ж відбудовувати українські міста з нуля, навіть не згадуючи ці часи. Разом з цим, є мета показати Україну з іншого боку – привітну та гостинну, з особливою старовинною культурою, красивою природою [43].

Наразі Управління туризму та промоцій сприяє нормативному врегулюванню туристичної діяльності. Пропонує внесення певних змін до Закону України «Про туризм» та інших нормативно-правових актів щодо діяльності готелів, хостелів, направлення туристичного збору на піднесення туризму тощо [58].

Підсумовуючи зазначене вище можна стверджувати, що перспективи розвитку туризму в Україні після війни є, вони включають наступне:

- розвиток нових перспективних видів туризму та покращення існуючих;
- розробка нових програм та концепцій;
- забезпечення співпраці з багатьма областями та країнами у напрямку підтримки туристичної діяльності;
- підвищення цікавості туристів до пам'ятних місць та маршрутів;

– пошук та реалізація нових способів розробки й просування туристично-рекреаційних послуг тощо [50].

В сьогоденнішніх умовах українські міста не можуть розраховувати на відвідування іноземних туристів, та й українці можуть відвідувати лише безпечні місця. Проте, внутрішній туризм України все ж активно розвивається, хоча й за таких умов. Та у майбутньому туристична галузь України вже не буде такою, як була раніше. У будь-якому випадку на неї чекає нове відродження. Найперспективнішим видом туризму для Запорізької області й усієї країни стане воєнно-історичний, пізнавальний туризм. Він буде приваблювати не лише українських туристів, а й іноземних гостей, метою яких буде побачити місця минулих подій на власні очі. А підготовка значної рекламної кампанії для міжнародних ринків допоможе сприймати Україну не тільки як місце воєнних дій, а і як безпечну для подорожей країну.

ВИСНОВКИ

Туристична галузь визначається як комплекс багатьох сфер економічної діяльності, які діють з метою задовольнити потреби туристів у відпочинку, оздоровленні, розвагах тощо. Вона не може існувати без відповідних ресурсів, що у майбутньому будуть одним з головних факторів вибору місця відпочинку туристами. А їх оцінка стає у нагоді при формуванні систем можливостей розвитку туризму певної дестинації.

Проаналізувавши стан розвитку туристичної галузі в Запорізькій області та її ресурсні складові, варто підкреслити, що вона має значний потенціал для розвитку різних видів туризму. Вигідне географічне положення, значна кількість пам'яток природи та архітектури, лікувально-оздоровчі, пляжні курорти, інтеркультурність – все це створює можливості для утворення області відомим центром туризму. Є безліч планів та стратегія розвитку галузі в даному регіоні, проте не виключені й проблеми, що перешкоджають ефективному використанню усього наявного потенціалу. Адже стан та реальні перспективи розвитку туризму не досліджені на професійному рівні, на що вказує відсутність аналітико-дослідницьких звітів. Брак досліджень призводить до недостатньо ефективного використання усього потенціалу Запорізької області, відсутності належних інструментів промоції та дійсно конкурентоспроможних туристичних продуктів.

За рівнем інтересу з боку іноземців Запорізький край поступається іншим областям України. Туристична криза тут почалася після 2014 року, коли через високий рівень небезпеки та страх збройного конфлікту туристи все менше відвідували Приазовські регіони.

Глобальний вплив на туристичну індустрію мала пандемія COVID-19. Так, зниження обсягів в'їзного туризму до Запорізької області за 2020 рік склало більше 80%. Кількість туристів, що подорожували в межах області також стала меншою – на 38%.

Під час дослідження були охарактеризовані та використані сучасні

методи оцінки потенціалу туристичної галузі. Описовий метод, статистичний, кількісний, системний аналіз, метод класифікації та типології є основними в ході дослідження туристичних ресурсів. За аналізом праць Шелеметьєвої Т. В. та Корнієнко О. М. було виявлено, що головними завданнями оцінки потенціалу туризму у регіоні є: забезпечення сталого розвитку туристичної галузі, збільшення потоку туристів, активізація підприємницької діяльності, оновлення та реконструкція туристичної інфраструктури, формування та просування нових видів туристичних продуктів, розробка перспективних стратегій розвитку туризму конкретної області.

Для оцінки існуючих ресурсів туристичної галузі регіону найбільш ґрунтовними методиками можна вважати такі: оцінка кліматично-рекреаційних ресурсів та медико-біологічним типом; оцінка естетичної цінності території за В. І. Мацолою; бальна оцінка гідрографічних ресурсів за О. О. Бейдиком; бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С. П. Кузика, З. О. Касянчука; методика комплексної оцінки адміністративних територій області за їх природно-рекреаційним потенціалом. Аналіз сучасного стану діяльності туристичної галузі Запорізької області дозволяє детальніше розглянути визначені туристичні ресурси та встановити пріоритетні завдання для розвитку регіону у цьому напрямку.

Для визначення перспектив розвитку туризму в Запорізькій області було проведено такі аналізи: PEST-аналіз, який допомагає відстежити зміни у зовнішньому середовищі, на які не впливає туристична індустрія, а також SWOT-аналіз, котрий допомагає виявити переваги та недоліки, загрози й можливості на туристичному ринку. Результат використання такого способу передбачає встановлення зв'язку між факторами впливу та використання їх з метою покращення туристичної сфери.

Як виявилось, туристичні потоки є стихійними та більшість дестинацій в регіоні не проводять системної статистики відвідування тих чи інших

об'єктів. Тим не менш, найбільш популярним напрямком відпочинку вважається пляжний, морський. Цікавими є також подорожі місцями культурної спадщини, але на сьогодні це доволі незначна частина відвідувачів. В останні роки об'єкти історії та культури залишаються поза увагою як державної влади, так і більшості туристів. Культурно-історична спадщина є дещо занедбаною, багато пам'яток потребують відновлення та активної популяризації. Дані щодо поїздок з метою інших видів відпочинку майже відсутні.

Сьогодні туризм зіштовхнувся з новим викликом: початком війни в Україні. В Запорізькій області туристична діяльність поки що неможлива. Та якщо поглянути на досвід інших країн, котрі відродили індустрію, можна стверджувати про те, що і Запорізький регіон, і вся країна матиме достатньо перспектив для розквіту туризму після завершення війни.

Виявлення значимого наразі туристичного попиту на подорожі в Запорізькій області було здійснено за допомогою двох опитувань серед місцевого населення. Участь у анкетуванні, що проводилося на платформі Google Forms, прийняло 125 респондентів. Загальна кількість запитань з двох проведених опитувань становила двадцять два. Вони мали форму у вигляді тесту з вибором однієї чи декількох відповідей, шкали з найнижчими та найвищими ступенями, відкриті відповіді.

У результаті було підтверджено, що найбільш популярним видом відпочинку є пляжний, що співпадає з результатами проведеного дослідження у роботі. Потенційним туристам не вистачає рівня розвитку сільського та подієвого туризму. З початком війни їх пріоритети змінилися, сьогоднішня мета подорожей це психологічний відпочинок. Половина опитаних місцем відпочинку зараз обрали закордонні поїздки, а більшість взагалі не планують подорожувати цього року.

Було також виявлено, що наявність культурно-історичних, пізнавальних програм не є найголовнішим фактором при виборі місця відпочинку. Тож можна підтвердити, що культурний потенціал Запорізької

області практично не використовується під час формування туристичних продуктів, адже не є популярним серед туристів. На думку респондентів, найбільшою проблемою розвитку туризму в Запорізькому регіоні є низька якість обслуговування та обмежена кількість видів туризму. Отже, для покращення рівня якості надання туристичних та супутніх послуг варто розроблювати програми спеціальної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів на ринку, створювати комунікаційні платформи між туристичними бізнесами, надати стандарти сервісу та послугам тощо. Варто зайнятися створенням нішевих туристичних продуктів та коригуванням вже існуючих, задля збільшення кількості туристичних атракцій.

Грунтуючись на проведених дослідженнях у роботі було запропоновано схему відновлення туристичної галузі в Запорізькій області, яка має на меті виконати такі завдання: створити нові туристичні напрямки та відновити вже існуючі, поновити туристичні зони та інфраструктуру, створити механізм просування нових туристичних продуктів. Увага акцентується на створенні саме військово-історичного виду туризму.

Отже, Запорізька область має плани та стратегії розвитку туристичної галузі, але зараз її потрібно адаптувати під нові реалії та удосконалювати, приділяючи більше уваги оцінці туристичних ресурсів та веденню відповідної аналітики й розрахунків. Важливими мають стати питання людської безпеки, екології довкілля та багато інших аспектів, котрі не враховувались до поточного року. Однак, не потрібно концентруватися лише на моносфері, наприклад, на тому ж військово-історичному туризмі. Треба розвивати усі можливості Запорізької області. Проведення гідних заходів для просування туристичних продуктів дозволить розширити межі туристичної діяльності та генерувати більший туристичний потік.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України «Про туризм» від 05.09.95 р. (зі змінами, внесеними законом №2608-VI (2608-1) від 19.10.2010 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. №31. С. 241–254.
2. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 330.
3. Положення про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності : наказ Державної туристичної адміністрації України від 12.11.2003 р. 142/394. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1128-03#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
4. Басейнове управління водних ресурсів річок Приазов'я. *Державне агентство водних ресурсів України*. URL : <https://buvrzp.gov.ua/> (дата звернення: 03.09.2022).
5. Батракова Т. І., Марунчак А. О. Аналіз розвитку туристичної сфери Запорізької області. *Наук.-практ. економ. журнал*. Львів, 2018. С. 105–107.
6. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип.18 (2). С. 206–217.
7. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування : навч. посіб. Київ : КНУ, 2002. 234 с.
8. Біленко М. О., Цвілій С. М. Туризм у контексті сталого розвитку регіону. *Перспективи розвитку територій : теорія і практика : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. здоб. вищої освіти і молодих учених* (м. Харків, 18-19 листопада 2021 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. С. 88–91.

9. Всесвітня туристична організація (UNWTO) 2022. URL : <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 27.10.2022).
10. Втрачений курортний сезон-2022. URL : <https://suspilne.media/> (дата звернення: 04.10.2022).
11. Герасименко В. Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
12. Гроздинська І. О., Нездоймінов С. Г., Гусєва О. В., Замкова А. В. Основи рекреалогії (економіко-екологічний та маркетинговий аспект) : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 264 с.
13. Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону: дис. канд. екон. наук: 08.02.03. Одеса, 2006. 72 с.
14. Давиденко І. В. Економічна оцінка рекреаційних ресурсів. URL : [dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2148/1/Економічна оцінка рекреаційних ресурсів](https://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2148/1/Економічна_оцінка_рекреаційних_ресурсів.pdf). (дата звернення: 30.08.2022).
15. Державне агентство розвитку туризму. URL : <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 09.10.2022).
16. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL : <https://mkp.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-neruhomih-pamyatok-ukraini.html> (дата звернення: 15.10.2022).
17. Дорофєєва Х. М. Аналіз впливу наявності об'єктів культурно-історичної спадщини на туристичну привабливість регіону. *Економіка і суспільство*. Вип. 13. 2017. С. 184–190. URL : http://elibrary.donnue.edu.ua/742/1/Dorofieieva_2_Analiz%20vpluvy.pdf (дата звернення: 05.10.2022).
18. Екологічний паспорт Запорізької області за 2019 рік. URL : https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000142/142094.pdf (дата звернення: 07.10.2022).
19. Запорізька область – 200 днів війни. URL : <https://www.zoda.gov.ua/news/62724/zaporizka-oblast---200-dniv-viyni.html>

(дата звернення: 22.10.09.2022).

20. Запорізький обласний центр з гідрометеорології. URL : http://zapcgm.com.ua/climatic_characteristic_ (дата звернення: 03.09.2022).

21. Зруйнована культурна спадщина України. URL : <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2022).

22. Катеруша Г. П. Аспекти екологічної кліматології : метод. вказів. по виконанню практ. робіт. Одеса : ОДЕКУ, 2020. 40 с.

23. Кифяк О. В. Туризм як фактор вдосконалення галузевої структури регіональної економіки. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. Чернівці, 2010. Вип.4. С.145 – 152.

24. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник. Вінниця : «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.

25. Корнієнко О. М. Перспективи відновлення туристичної сфери в повоєнний період. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 203–207.

26. Корнієнко О. М., Зайцева В. М. Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій : навч. посіб. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 288 с.

27. Корнієнко О. М., Кукліна Т. С., Біленко М. О. Туристична галузь України: стан та шляхи відновлення. *Інвестиції : практика та досвід*. 2022. №22. С. 68–73.

28. Корнієнко О. М., Кукліна Т. С., Жилко О. В. Імідж українських регіонів у контексті розбудови бренду України. *Туристична галузь України в період Євроінтеграції: теоретичний аспект* : монографія / А. В. Віндюк та ін.; за заг. ред. В.М. Зайцевої. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 53–79.

29. Корнієнко О. М., Цвілій С. М. Посткоронавірусне відновлення

бізнес-активності мікропідприємств сфери гостинності регіону. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2021. № 3. С. 73–78.

30. Корнієнко О. М., Цвілій С. М. Посткоронавірусна маркетингова політика утримання лояльних споживачів готельно-ресторанного продукту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. № 42. 50 с.

31. Король О. Д., Крачило М. П. Менеджмент туризму : навч. посіб. Київ : Знання, 2009. 248 с.

32. Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В., Кузик С. П. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери : наук. видання. Львів : НАН України. ІРД НАН України, 1999. 78 с.

33. Культурний туризм Приазов'я : стан, виклики та стратегії. *Аналітичний звіт Асоціації Індустрії Гостинності України*. Київ, 2021. 120 с.

34. Любіцева О. О. Ринок туритсичних послуг (геопросторові аспекти) : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2003. 436 с.

35. Мальська М. П. Формування і розвиток просторових систем послуг (теорія та практика реалізації) : автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.05. Львів, 2011. 40 с.

36. Масюк Ю. О. Стратегічне управління розвитком туризму в Україні : дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2017. 318 с.

37. Михайлова Н. Хорватія: Історія у вині. *Міжнародний туризм*. 2011. № 6 (102). С. 58–61.

38. Моца А. А., Шевчук С. М., Середа Н. М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Електронний журнал. Мукачєво* : «Гельветика», 2022. Вип.41. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560/1501> (дата звернення: 03.11.2022).

39. Оболенцева Л. В., Писарева І. В., Покогодна М. М. Домінанти

розвитку туризму : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 179 с.

40. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.09.2022).

41. Офіційний сайт Головного управління статистики в Запорізькій області. URL : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.09.2022).

42. Писаревський І. М., Мелешко К. К. Туристично-рекреаційний потенціал як елемент конкурентоспроможності територій. *Бізнес-Інформ*. 2019. №12. С. 148–154.

43. Повстати з руїн. Які країни після війни стали популярними у туристів. *rbc.ua*, 2022. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html> (дата звернення: 20.10.2022).

44. Подорожі під час війни : правила безпеки. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/podorozhi-pid-chas-viyni-yakih-pravil-bezpeki-var-to-dotrimuvatis> (дата звернення: 01.11.2022).

45. Поняття рекреаційних ресурсів. Види рекреаційних ресурсів. URL : <https://studfile.net/preview/9625297/page:3/> (дата звернення: 12.09.2022).

46. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034> (дата звернення: 06.10.2022).

47. Природно-заповідний фонд Запорізької області. URL : <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-8.html> (дата звернення: 17.10.2022).

48. Свірідова Н. Д. Концепція сталого розвитку туризму в сучасних умовах. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С. 166–168.

49. Скабара Р. М. Рекреаційно-ресурсний потенціал : поняття, склад і структура : конспект лекцій. Львів : ЛДУФК ім. І. Боберського. 4 с.

50. Сорокіна Т. В. Туристський потенціал регіону. *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 28 вересня 2018 р.). Маріуполь : МДУ, 2018. 80 с.

51. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021 – 2027

роки. Запоріжжя, 2020. С. 1–16.

52. Теребух А. А, Мороз О. І. Оцінювання туристичного потенціалу DESTИНАЦІЙ. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 7. С. 335–343.

53. Туризм у Києві : сучасний стан та плани з відновлення сфери. *vechirniy.kyiv.ua*, 2022. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/> (дата звернення: 02.11.2022).

54. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

55. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І., Біленко М. О. Регіональна політика та оцінювання сталого розвитку туризму Запорізької області. *Держава та регіони*. 2022. № 2 (125). С. 51–58.

56. Шелеметьєва Т. В. Узагальнення підходів до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни (регіону). *Вісник економічної науки України*. 2018. № 1 (34). С. 187–191.

57. Шелеметьєва Т. В. SWOT-аналіз як дієвий інструмент процесу управління розвитком туризму в Україні. *Інтелект ХХ*. 2018. № 6. С. 110–113.

58. Школа І. М. та ін. Розвиток туристичного бізнесу : навч. посіб. Чернівці : Книги–ХХІ, 2007. 292 с.

59. Юхновська Ю. О. Теоретичні підходи до визначення сутності туристичного потенціалу регіону. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. Київ, 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 42–46.

60. V. Zaitseva, S. Tsviliy, D. Gurova, D. Mamotenko O. Korniienko. Postcoronavirus formation of tourist micro-business of the region on the basis of economic security. Management, finance, economics: modern problems and ways of their solutions : collective monograph. USA. Boston: Primedia eLaunch, 2021. P. 169–202.

ДОДАТКИ

Додаток А

PEST-аналіз туристичної галузі Запорізької області

Фактор	Вплив фактору
Політичні фактори	
Нестабільна політична ситуація у країні	Впливає як на внутрішній, так і на в'їзний туризм особливо. Зменшує туристичну привабливість не лише окремих областей, а й усієї країни.
Нестабільність законодавчої бази	Має негативний вплив через неможливість відслідковувати постійні зміни в законодавстві щодо підприємницької діяльності загалом, а також сфери туризму.
Формування державної політики у сфері культури, мистецтв і туризму	Несе позитивний характер для розвитку гармонійного суспільства в межах області, забезпечує доступність всіх видів культурних та туристичних послуг для кожного, створює умови для розвитку сучасної культурної та туристичної інфраструктури регіону.
Економічні фактори	
Невідповідність доходів та витрат населення	Внаслідок цього відбувається зменшення купівельної спроможності населення області і відповідно стає меншою можливість подорожувати, адже всі витрати йдуть на інші потреби, а послуги туризму не є послугами першої необхідності.
Рівень інфляції	Інфляція впливає на прибуток від реалізації туристичних послуг, основні виробничі фонди, заробітну плату працівників туристичних підприємств. Зниження рівня інфляції сприяє зміцненню національної валюти.
Політика оподаткування	Підвищення податків веде за собою збільшення витрат підприємницької діяльності, а це у свою чергу, впливає на підвищення цін на послуги, у тому числі й туристичні.
Недостатня інвестиційна активність та привабливість області у сфері туризму	Впливає на ступінь розвитку туристичної індустрії, погіршує її існуючий стан при недостатньому інвестуванні. Приносить фінансові надходження у майбутньому, а також новітні досягнення та інновації, забезпечує створення нових робочих місць.

Продовження додатку А

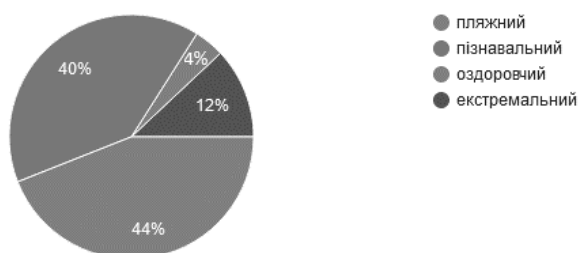
Соціокультурні фактори	
Низький рівень народжуваності	Демографічне скорочення впливає на збільшення згодом кількості туристів.
Загальна чисельність населення області	Має вплив на загальну кількість подорожуючих та їх збільшення.
Рівень урбанізації в області (частка міського, сільського населення)	Зосередження населення в містах викликає бажання та необхідність проведення вільного часу за його межами, та навпаки, жителі сільської місцевості прагнуть відвідати великі міста.
Вікова та статева структура населення	Впливає на розвиток певних видів туризму для різних категорій людей та на підхід до їх обслуговування.
Зайнятість населення	Підвищення рівня безробітного населення має негативний вплив, адже зростання його кількості призведе до зменшення платоспроможності населення, та як наслідок – неможливість подорожувати.
Кількість освітніх закладів по підготовці за напрямом "Сфера обслуговування"	Чим більше закладів з фахової туристичної освіти, тим більше створюється кількість робочих місць. Спеціальна фахова підготовка, зокрема, впливає на якість обслуговування та надання туристичних послуг, а також здатність організовувати туристичну діяльність.
Національно-культурна спадщина	Наявність національних, культурних, історичних пам'яток сприяє пізнанню культури і культурної спадщини регіону, збереженню культурної спадщини, створює нові можливості для спілкування представників різних культур.
Технологічні фактори	
Сучасні технології обслуговування	Впливають на швидкість та якість надання послуг, зменшують витрати підприємств та покращують умови їх роботи.
Мультимедійні технології	Дають змогу працювати з комп'ютерними можливостями та спростувати вибір послуг для споживача.

Додаток Б

Результати першого опитування респондентів Запорізької області

Яким видам відпочинку Ви надаєте перевагу?

125 відповідей

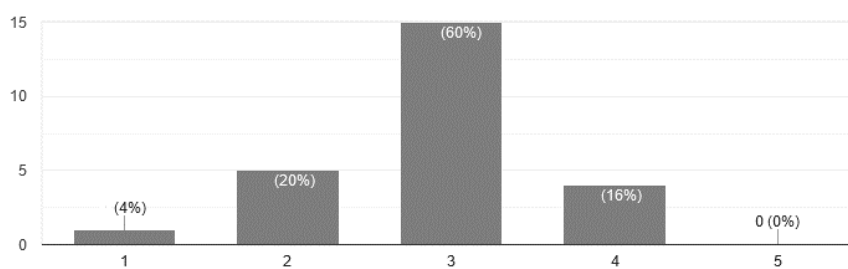
Які фактори впливають на Ваш вибір туристичної території для перебування під час подорожі?

125 відповідей

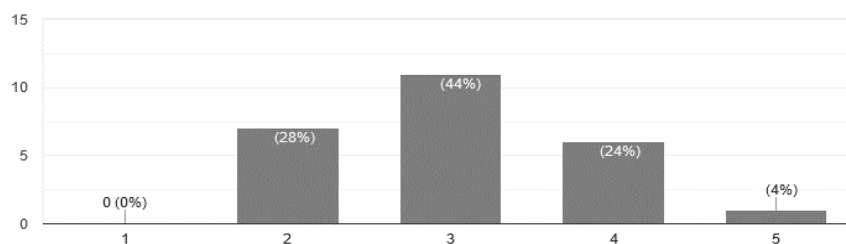
На скільки Ви задоволені якістю закладів культури Запорізької області (музеї, театри, кіно і концертні зали)?

125 відповідей

На скільки Ви задоволені якістю підприємств, що надають послуги з розміщення у Запорізькій області (готелі, туристичні бази та ін)?

125 відповідей

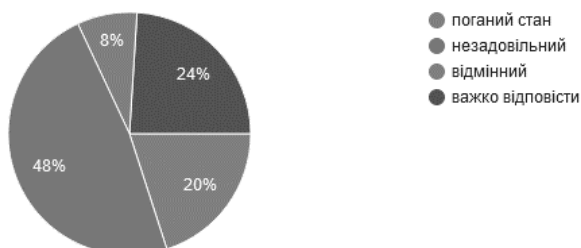
Які основні проблеми у розвитку туризму області Ви можете виділити?

125 відповідей

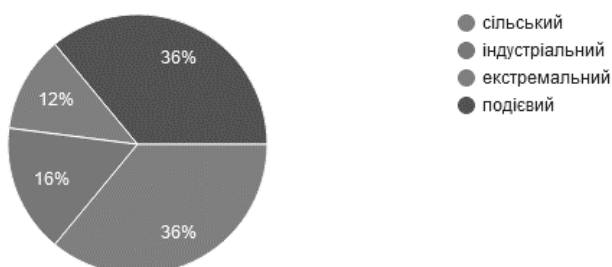
В якому стані знаходиться санаторно-курортна база Запорізької області на Вашу думку?

125 відповідей

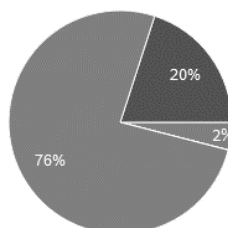
Який вид туризму, на Вашу думку, потрібно розвивати у Запорізькій області?

125 відповідей

Які джерела інформації Ви використовуєте при організації туристичної поїздки по області?

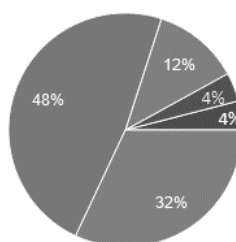
125 відповідей

- зовнішня реклама (вивіски, банери, реклама на транспорті)
- реклама в ЗМІ
- інтернет-пошук
- соціальні мережі

Яка стратегічна мета щодо розвитку туризму в Запорізькій області Вам подобається найбільше?

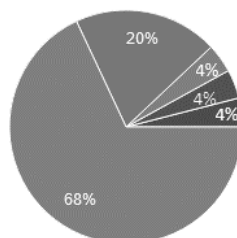
125 відповідей

- забезпечити відповідність ціни і якості туристичних продуктів
- поліпшити якість курортів і рекреаційних територій
- створення нових туристичних продуктів
- реставрація пам'яток культури, архітектурних споруд
- формування туристичного бренду регіону

Ви б рекомендували Запорізьку область для відвідування іноземним туристам (якщо - ні, то чому)?

125 відповідей

- так
- ні
- Окрім Хортиці дивитись в нас нема чого
- Рекомендувала б, якщо дороги побудували нові
- Я вважаю необґрунтованими рекомендовані до відвідування місця, тому не рекомендую

Які результати Ви очікуєте від втілення стратегії?

125 відповідей

Покращення якості послуг

Збільшення різновидів туризму й відпочинку

Збільшення потоку іноземних туристів

Покращення стану туризму в Запоріжжі

не маю особливої надії

Покращення якості туризму та професійність персоналу обслуговування

Покращення пляжного, курортного відпочинку

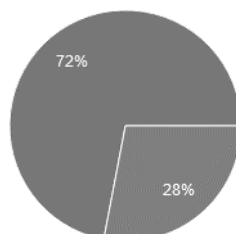
Доступність громадянам можливості відпочити на курорті, а якщо місце з історією пізнати її за гарною ціною з якісним обслуговуванням. Багатьох людей зваблює історія, але відвертає руйнівний стан будівель.

Додаток В

Результати другого опитування респондентів Запорізької області

Чи плануєте Ви подорожувати цього року?

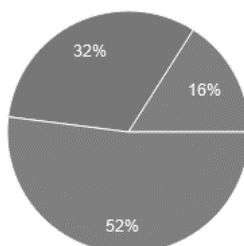
125 відповідей

- Так, планую
- Ні, не планую

Куди б Ви відправились у подорож зараз?

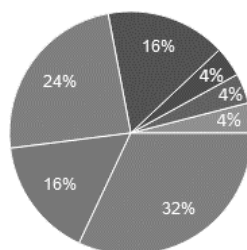
125 відповідей

- За кордон
- До Західної України
- у Центральні області країни

Які місця в Україні Вам найбільше подобається відвідувати?

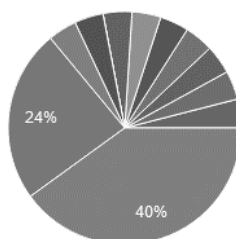
125 відповідей

- Парки та природні локації
- Архітектурні та середньовічні пам'ятки
- Гори
- море
- море та курорти
- курорти
- море й гори

Оберіть причину, що заважає Вам здійснити подорож?

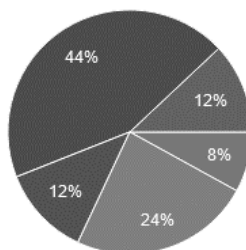
125 відповідей

- зараз не час для відпочинку
- втратила(в) роботу
- шукаю захист від війни
- низька якість сервісу
- стан здоров'я
- Відсутність вільного часу
- немає вільного часу
- окуповані улюблені

Які фактори впливають на Ваш вибір місць відпочинку сьогодні?

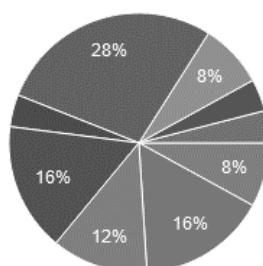
125 відповідей

- зараз не час для подорожей
- транспортна доступність
- наявність бомбосховищ та безпечних місць
- культурні та екскурсійні програми
- бюджет
- відсутність росіян поруч

Мета Вашої сьогоднішньої подорожі?

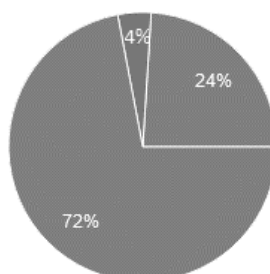
125 відповідей

- дозвілля та розваги
- відвідування рідних, друзів
- шукаю захист від війни
- ділові візити
- лікування та реабілітація
- моральний відпочинок від сьогоднішніх подій
- Не подорожую
- наразі не подорожую
- не подорожую

Чи виїхали Ви за межі Запорізької області?

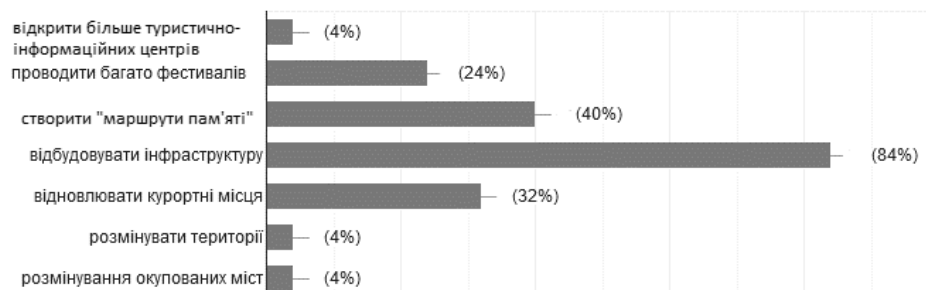
125 відповідей

- так, виїхала(в)
- ні, залишилася(вся)
- переїхала(в) до обласного центру

Що на Вашу думку треба зробити для відновлення туризму у Запорізькій області після війни в першу чергу?

125 відповідей

Додаток Г

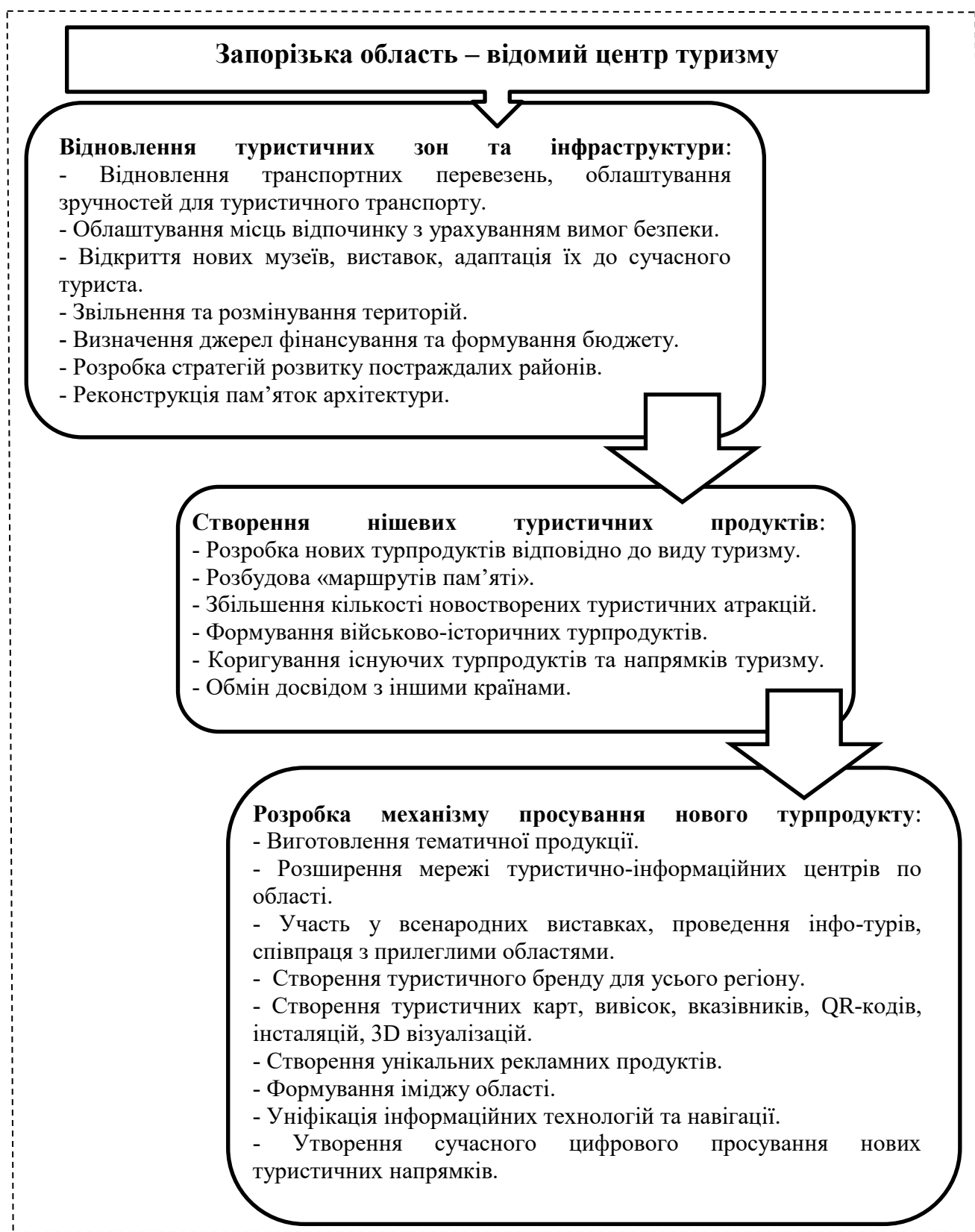

Схема відновлення туристичної галузі Запорізької області